

A • T • L • A • S
POLSKICH
STROJÓW
LUDOWYCH

T. SEWERYN

STRÓJ DOLNO-ŚLĄSKI
POGÓRZE

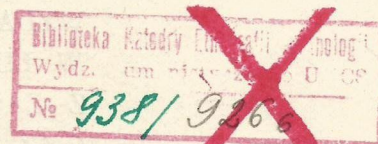
POLSKIE TOWARZYSTWO LUDOZNAWCZE

938/845

ATLAS POLSKICH STROJÓW LUDOWYCH
CZĘŚĆ III Ś L Ą S K ZESZYT 9

TADEUSZ SEWERYN

STRÓJ DOLNO-ŚLĄSKI (POGÓRZE)

PTL
LUBLIN

Zakład Kulturoznawstwa
Biblioteka
Nr inwentarzowy 3143/KFIE

1 9 5 0

NAKŁADEM POLSKIEGO TOWARZYSTWA LUDOZNAWCZEGO W LUBLINIE
Z ZASIŁKU MINISTERSTWA KULTURY I SZTUKI I MINISTERSTWA ROLNICTWA

KOMITET REDAKCYJNY ATLASU POLSKICH
STROJÓW LUDOWYCH: E. FRANKOWSKI, J. GAJEK,
K. PIETKIEWICZ, R. REINFUSS, T. SEWERYN,
T. ZYGLER ORAZ DELEGAT MIN. KULTURY I SZTUKI
REDAKTOR NACZELNY JÓZEF GAJEK
WYDAJE POLSKIE TOWARZYSTWO LUDOZNAWCZE
W LUBLINIE, ULICA CURIE - SKŁODOWSKIEJ L. 2
Z ZASIŁKU MINISTERSTWA KULTURY I SZTUKI
OKŁADKA ADAMA MŁODZIANOWSKIEGO
PLANSZE BARWNE: JERZEGO KAROLAKA
UKŁAD GRAFICZNY H. MORTKOWICZ-OLCZAKOWEJ
DRUKARNIA Nr 17 PKZG W KRAKOWIE, UL. ZWIE-
RZYNIECKA 2 — KLISZE JEDNOBARWNE I TRÓJ-
BARWNE: ODDZ. 24 PKZG, KRAKÓW, KARMELICKA 16

ATLAS POLSKICH STROJÓW LUDOWYCH

składa się z szeregu monografii obejmujących wszystkie typy strojów ludowych z całego obszaru Polski

ATLAS POLSKICH STROJÓW LUDOWYCH

obejmuje 5 części. W skład każdej z nich wejdą zeszyty zawierające monografie poszczególnych strojów.

Część I. POMORZE

Strój: kaszubski, kociewski, borowiacki, tucholski, kraiński, chełmiński, lubuski, dobrzyński, malborski, słowiński, pyrzycki.

Część II. WIELKOPOLSKA

Strój: szamotulski, borowiacki, leśniacki, pałucki, wieleński, łączycki, kujawski.

Część III. ŚLĄSK

Strój: bytomski (rozbarski), wałaski, górali śląskich, opolski, Jacków jabłonkowskich, pszczyński, raciborski, dolno-śląski.

Część IV. MAZOWSZE I SIERADZKIE

Strój: mazowiecki (centralny), opoczyński, łowicki, sieradzki, kurpiowski, poborski, podlaski, mazowiecki (północny), Mazurów pruskich.

Część V. MAŁOPOLSKA

Strój: krakowski (z okolic Krakowa, Powiśla Dąbrowskiego, pogranicza śląskiego), kielecki, radomski, lubelski, Lachów sądeckich, Pogórze, Dolinian sanockich, rzeszowski, przeworski, łańcucki, lesiacki, borowiacki, górali żywieckich, babiogórskich, orawskich, szczawnickich, podhalańskich, spiskich, gorczańskich oraz Łemków, skałbmierski, szczyrzycki.

Wymieniona kolejność poszczególnych monografii nie jest kolejnością ukazywania się zeszytów w druku i nie jest ostatecznym pełnym wykazem typów stroju.

Zamówienia i przedpłatę przyjmuje Administracja Atlasu Polskich Strojów Ludowych — Polskie Towarzystwo Ludoznawcze — Lublin Curie-Skłodowskiej 2. Skrytka pocztowa 82.

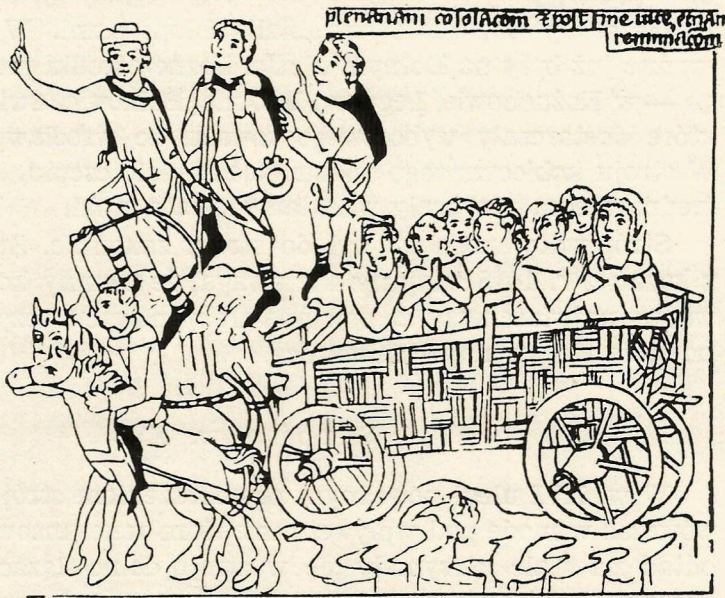
1. STAN OBECNY

Właściwy rozwój stroju dolno-śląskiego zakończył się koło połowy w. XIX. Niemniej żywotność jego utrzymała się jeszcze w w. XX dzięki ruchowi regionalnej swojszczyzny, który siedzibę miał w Szklarskiej Porębie. Wtedy to zaczęto otwierać kursy kroju i szycia oraz hafciarsko-koronkarskie, które między innymi zaspokajać miały potrzeby odrodzonego stroju ludowego. Inicjatywa ta w małym stopniu spełniła swe zadanie. Gdzieś tam tylko przyjmować się zaczęła nowa moda zdobienia perkalowych zapasek szlakami haftu — naogół jednak renesans stroju dolno-śląskiego polegał na nawrocie ostatnich odblasków mody z lat r. 1880, na chronieniu i użytkowaniu zabytków pozostałych po przeszłości. Kolorowe pocztówki z lat około 1920 ze strojami regionalnymi Dolnego Śląska, dają wyraz typowemu na owe czasy łączeniu zabytkowych części odzieży z niezabytkowymi, a więc współczesnymi. Dlatego w poszukiwaniu typu stroju dolno-śląskiego sięgnąć musieliśmy do okazów muzealnych, aczkolwiek w ilustrowaniu całokształtu tego stroju nie gardziliśmy fotografiami sprzed r. 1920.

2. ZARYS HISTORYCZNY

Strój dolno-śląski w w. XIV

Najstarsze wizerunki stroju dolno-śląskiego są jednocześnie najstarszymi materiałami do stroju ludowego w Polsce. Wedle miniatur z r. 1353, znajdujących się w tzw. Kodeksie Ostrowskim z legendami o św. Jadwidze Śląskiej, a ilustrujących strój dolno-śląski, najprawdopodobniej nizinnej części Śląska, nosili Ślązacy w w. XIV kierzce, które przysnurowywali rzemieniami do połowy łydki, jak czynili to do niedawna górale karpaccy. Szatę wierzchnią kształtu krótkiej tuniki podpinali z przodu dla mody. Ramiona i plecy przykrywali czworobocznym płatem, zdaje się, z brązowego sukna z chwastami u dolnych rogów. Ten duży, luźny kołnierz, to prototyp „suki” u kierzji. Służył on do zarzucania na głowę podczas słoty. Starsi mężczyźni nosili na głowie albo

Ryc. 1. Stroje śląskie w w. XIV wedle miniatury z r. 1353. (Kodeks Ostrowski).

Ryc. 2. Chłopi dolno-śląscy w w. XV, wg miniatury w Kodeksie Wrocławskim z r. 1451.

sukienny częsty w średniowieczu kaptur, albo płócienny zawój, a starsze kobiety wkładały tzw. podwiki opinające głowę, szyję i ramiona. W miejsce podwik z otokiem karbowanym wokół twarzy weszły później czepki.

Tego rodzaju charakterystyczna dla gotyku chustka sfałdowana w ryszkę, to odbłask mody, która powstała w Pradze za Karola IV. Najdawniejszym jej udokumentowaniem na Śląsku jest pieczęć Agnieszki, małżonki Bolka II ze Świdnicy, pochodząca z r. 1342.

Dziewczęta chodziły z odkrytą głową, nosząc sukienki wydekoltowane.

Materiałem odzieżowym było nie tylko folowane sukno z owczej wełny oraz płótno lniane, ale i tkaniny bawełniane, gdyż „parchan” (barchan) z Brzegu wspominany jest już w r. 1318.

Strój w w. XV

W 100 lat później, wedle Kodeksu Wrocławskiego z r. 1451, nosili chłopi dolno-śląscy włosy podstrzygane z przodu do połowy czoła, a z tyłu po ucho. Odziewali się w krótkie sukmany ze stojącym kołnierzem, z brzegu bramowanym i rękawami rozciętymi u końca. Przepasywali się pasem rzemiennym, u którego z boku zwisała skórzana kaletka wraz z pochwą na nóż. Na nogach skórzane buty z cholewami. Czapka futrzana ze spuszczoną opuszką, grzybkowata magierka, futrzany szłyk, właściwy Polsce oraz Mało i Wielkorusi, albo wreszcie wysokie, miękkie czapki rogatywki, których wieko kwadratowe przechylało się ku tyłowi — oto nakrycie głowy chłopca dolno-śląskiego. W stroju tym znajdują się pierwiastki „narodowego” stroju szlacheckiego w Polsce.

Materiały odzieżowe wyrabiali chłopi sami. W w. XV jednak czynne już były na Dolnym Śląsku liczne ośrodki przemysłu tkackiego — w Kozuchowie, Legnicy, Lubinie, Bolkowie, Świdnicy i Kłodzku, które dostarczały wyborowego towaru do wrocławskich Sukiennic. W stroju kobiecym tego wieku pojawiły się czepki, które pod koniec średniowiecza przybrały wachlarzykowate otoki.

Strój wdów podobny był do stroju zakonnic. Zresztą w jednym z kazań z r. 1415 znajduje się uwaga, że ciemny kolor szat jest dla wdowy najwłaściwszy, że powinna zrezygnować z przyjemności świata, bo stała się już napół zakonnicą.

Strój w w. XVI

W w. XVI uległ poważnym przeobrażeniom strój kobiecy. Weszły wówczas w modę pod wpływem miejskim renesansowe katanki, które odtąd na stałe utrzymały się w stroju dolno-śląszaczek. Cechą tych katanek były duże wykładane kołnierze, przykrywające całkowicie ramiona. Naówczas weszła również w modę chustka trójkątna, biała, której końce krzyżowano na piersiach. Ta odmiana rańtucha rozpo-

Ryc. 3. Strój chłopca polskiego na Dolnym Śląsku, wg miniatury z r. 1451.

Ryc. 4. Strój chłopów dolno-śląskich w w. XVI, wg drzeworytu z r. 1571.

wszechniła się w w. XVI w całej Europie Środkowej (w Kronice Bielskiego z r. 1564 nosi go nawet Sybilla Hellespontska). Druga chustka tj. odzieżacza, którą otulała się kobieta, była również biała. Nadawała ona kobietom znamię prostoty słowiańskiej. Chustki takie znane były na Dolnym Śląsku jeszcze w pocz. w. XIX. Najdłużej zachowały się na Łużycach. Jak w w. XVI odziewali się Ślązacy, poucza drzeworyt pomieszczony w bezimiennej książce drukowanej w r. 1571 prawdopodobnie we Wrocławiu pt. „Grizella, nadobny przykład y historia Margrabi iednego, ktori ubogiego kmiecia swojego corke poiał za żone iako ją cieszeko probował“. Chłopi noszą tu czapki baranie takie same, jak pasterz na płaskorzeźbie Wita Stwosza w kościele Mariackim w Krakowie. Jeden ma na sobie płótniankę z kołnierzem leżącym, zapiętą pod brodą i spiętą w pasie krajką lub rzemieniem. Na nogach nosi długie do kostek spodnie, również płócienne, oraz płytke buty, spięte z przodu. Drugi zaś chłop zamiast płótnianki nosi kaftan bez rękawów, zapinany z przodu na guziki. Na nogach nosi buty z cholewami wywiniętymi na zewnątrz czyli tzw. przez chłopów polskich „wywrotki“. Spodni ten chłop nie posiada.

„Córka ubogiego kmiecia“ odziana jest w strój miejski. W w. XVI wedle innych materiałów historycznych nosili chłopi śląscy, podobnie jak i w Polsce środkowej z pocz. w. XVI, krótkie, wąskie lub szerokie, często skórzane spodnie, nadto pończochy i buty płytke. Wtedy również pojawiły się u mężczyzn kamizele zw. na Śląsku „bruclikami“, kaftany długie bez rękawów i krótkie z rękawami, zdobne w guziki metalowe, a z tyłu w dwie grupy fałdów (w okolicach Nysy obszyte były kaftany futerkiem), wreszcie kapelusze z szeroką krezą.

Strój w w. XVII

W w. XVII nosiły kobiety czepki, obszyte koronką spadającą na czoło, katanki wyszyte kolorowymi sznurkami, koszule lniane z bufiastymi rękawami i szeroką krezą,

Ryc. 5. Amory. Obrazek dolno-śląski na szkle, z pocz. w. XIX.

chustkę trójkątną rańtuchową, której jeden róg zarzucano na plecy, a dwa pozostałe krzyżowano na piersiach i wtykano pod opaskę zapaski. Stroju dopełniała duża biała chustka odzieżowa, zastępująca płaszcz oraz wysokie, białe, wełniane trzewiki.

Strój męski nie uległ w tym wieku żadnym zmianom.

Strój w w. XVIII

Pod wpływem rozwoju przemysłu tekstylnego i mody miejskiej weszły w w. XVIII do stroju kobiecego materiały kwieciste i w ogóle barwiste. Szczególnie w terenach słowiańskich oraz w ich sąsiedztwie barwistość stroju — jak stwierdzają to niemieccy badacze — była cechą rzucającą się w oczy. Na uświetnienie stroju dolno-śląskiego wpłynął w w. XVIII rozwój fabryk adamaszku w Gryfowie, Kowarach i Jeleniej Górze, które osiągnęły wysoki poziom techniczny. W tymże czasie rozwinął się przemysł odzieżowy w Brzegu, Brochowicach (w pow. legnickim), Prusicach, Koźuchowie i Szprotawie,

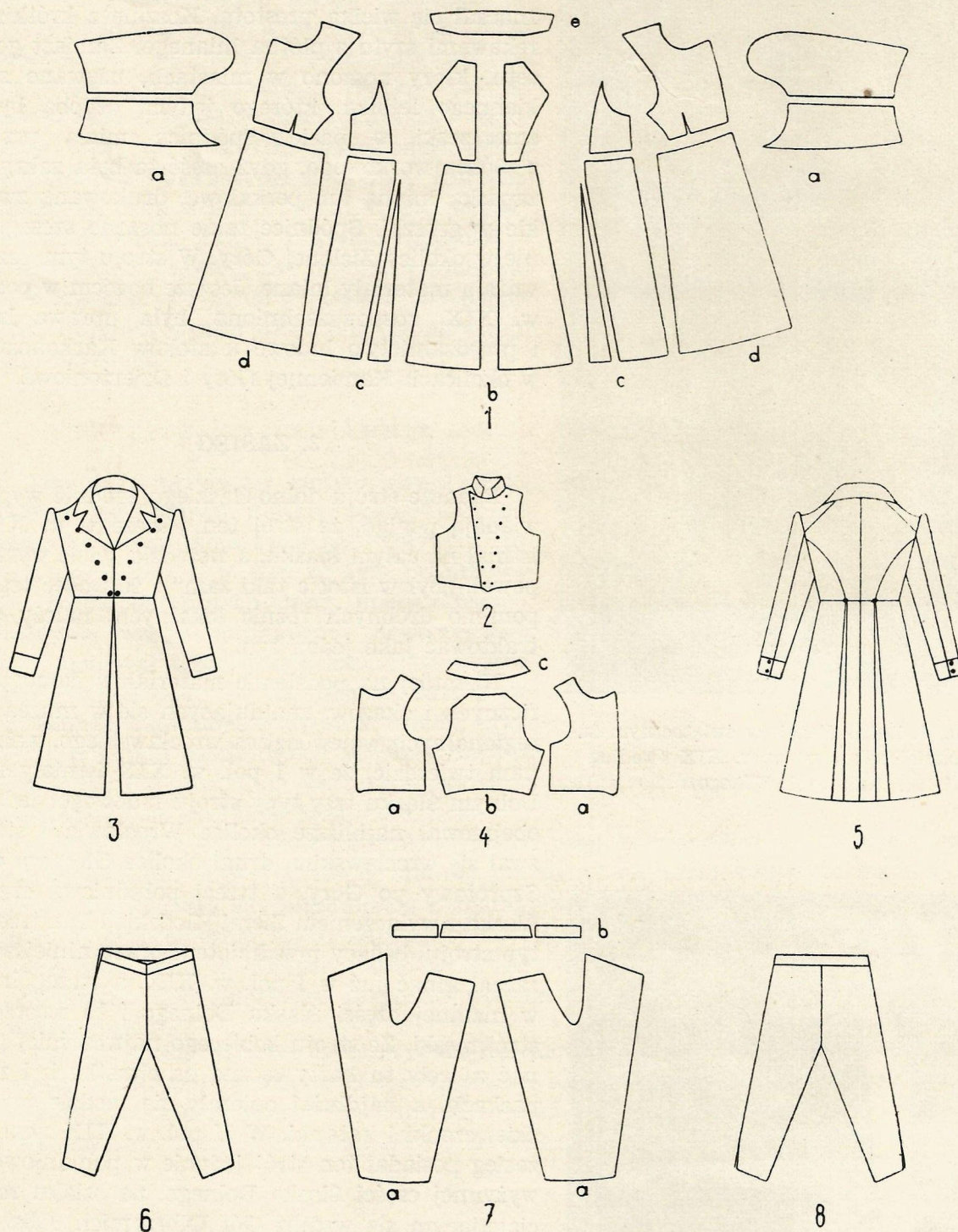
a wytwarzane tam drelichy, barchany, kanewy (kanawasy, kanafaski), druki na tkaninach, pończochy, półwełniane i półlniane tkaniny, a w Dzierżoniowie szych złoty, pasamony, krepiny, pajetki, antualarze itp. — wpłynęły przemożnie na strój miejscowy.

U mężczyzn utrzymał się kaftan błękitny zdobny w guziki, kamizelka z manchestru lub adamaszku, zapięta pod szyję. Szyję owijano pstrą chustką jedwabną lub cienką wełnianą, a końce jej wypuszczano na kamizelkę. Przelotnie tylko i to wśród ludności niemieckiej zaznaczył się wpływ uniformu wojskowego z czasów frydrycjańskich: szczególnie przylegające spodnie, jasne, krótkie, z tyłu fałdziste kabaty z wysokimi kołnierzami lub płaszcze z obłogami u kieszeni i obszyte guzikami, na łydkach sztylpy sukienne, zapinane na guziki i trójkątne kapelusze zw. dreimastry. Naówczas weszło też w modę podpinanie na karku włosów grzebieniem.

Kobiety zaś nosiły tołubki (katanki) z rękawami bufiastymi, spódnice długie do kostek, zdobne u dołu naszytą krepiną falistą, na spódnicach zapaski kwieciste, a u pasa sakiewki na pieniądze.

Ryc. 6. Katanki dolno-śląskie (wg Hottenrotha) noszone w w. XVI, XVII, XVIII i XIX.

Ryc. 7. Kroje poszczególnych części męskiego stroju dolno-śląskiego: 1) Żupan frakowy, a-a — rękawy, b — tył, c-c — boki wraz z klinami, d-d — przody, e — kołnierz. 2) Kamizelka męska ze stojącym kołnierzem; posiada klapy zachodzące wzajemnie na siebie. Zapina się na jeden z dwu rzędów zbieżnie biegnących guzików. 3) Żupan frakowy z przodu, zapinany na haftkę lub na ostatni guzik na wysokości pasa, pozostałe guziki mają charakter czysto dekoracyjny. 4) Krój kamizelki męskiej z kołnierzem leżącym, a — płyty przednie, b — plecy, c — kołnierz. 5) Żupan frakowy z tyłu; widoczne wszycie dwu klinów między płyty boczne i tył. Rękawy zakończone wywiniętym mankietem. 6) Spodnie. 7) Krój spodni, a — nogawice, b — pasek do ściągacza. 8) Spodnie z tyłu. Rys. Zdźisław Szewczyk.

Ryc. 8. Dolno-ślązak w świątecznym żupanie frakowym w w. XIX (według akwareli Tilkego).

Codzienny strój kobiecy z pocz. w. XVIII odznaczał się wielką prostotą. Koszulę z krótkimi rękawami sztyto z płótna lnianego. Zamiast gorsetu, który noszono w miastach, używano sukienkowego lejebika, którego jedyną ozdobą były zmarszczki w pasie. Spódnica miała przód z płótna workowego, gdyż część ta była zakryta zapaską lnianą lub perkalową, drukowaną zwykle w groszki. Spódnice takie noszono szczególnie w okolicy Zielonej Góry. W stroju tym przeważają materiały lniane. Jeszcze bowiem w pocz. w. XIX rozpowszechniona była uprawa lnu i przędzalnictwo ludowe u stoków Karkonoszy, w okolicach Kamiennej Góry i Dzierżoniowa.

3. ZASIĘG

Badacze stroju dolno-śląskiego zgodnie wypowiadają pogląd, że strój ten jeszcze w w. XIX istniał na całym Śląsku, a wszędzie, gdzie występował, „był w istocie taki sam“ i że wobec tego, pomimo drobnych różnic lokalnych, należy go traktować jako jeden typ.

Niemniej na podstawie materiałów ikonograficznych i okazów, znajdujących się w muzeach regionalnych województwa wrocławskiego, wolno nam twierdzić, że w I poł. w. XIX istniały na Dolnym Śląsku trzy typy stroju ludowego: jeden obejmował najbliższe okolice Wrocławia i stąd zwał się wrocławskim, drugi okolice Głogowa od Szprotawy po Góry, a trzeci południową część Śląska z wyłączeniem Ziemi Kłodzkiej. Ten trzeci typ stroju, będący przedmiotem pracy niniejszej, zaczął ginąć już w I poł. w. XIX, a szczególnie w nizinnej części Śląska Dolnego i to naprzód strój męski. Ze stroju kobiecego najwcześniej ginąć zaczęły tu hafty ręczne na chustkach i zapaskach, a najdłużej opierały się modzie miejskiej czepki i katanki. W II poł. w. XIX zwarty zasięg posiadał ten strój jedynie w południowej, wyżynnej części Śląska Dolnego, na szlaku rozciągającym się wzdłuż Gór Olbrzymich. Obszar ten zwiężał się od zachodu skutkiem ekspansji stroju łużyckiego na powiat lubański, z południa

Ryc. 9. Stroje ludowe w Jedlinie koło Wałbrzycha (wg litografii A. Kretschmera z r. 1864 — 1870). 1) Kobieta w tołubku trawiaście zielonym, spódnicy granatowej. 2) Chłop w czarnym cylindrze i kapocie jasno granatowej. 3) Chłop w czarnym kapeluszu, modrym brucliku i czarnych spodniach.

skutkiem oddziaływania stroju czeskiego od strony Ziemi Kłodzkiej, a od wschodu skutkiem rozszerzania się stroju górnośląskiego na wschodnie powiaty Dolnego Śląska. Do lat 1860 — 1870 dotrwał w całej okazałości regionalny strój na obszarze, zakreślonym przez miejscowości: Jakuszyce, Karpniki, Karpacz, Kamienna Góra, Jedlina i Nowa Ruda, po Ząbkowice, Świdnicę, Jawor, a wreszcie sięgnął po Bolesławiec i Lwówek, ale najdłużej zachował się w Szklarskiej Porębie w powiecie jeleniogórskim. Stąd też wyszło hasło odrodzenia stroju dolno-śląskiego.

Przyczyny zanikania

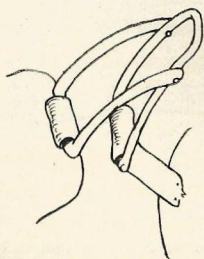
Trzy były przyczyny zaniku stroju regionalnego na Dolnym Śląsku. Postępująca powszechna urbanizacja życia pod wpływem rozwoju przemysłu, a w ślad za tym przejmowanie kosmopolitycznych mód mieszczańskich, następnie wzrost kapitalizmu nowoczesnego, który uznawał tezauryzację kapitałów w strojach (w czepkach) — za jednoznaczną z zamrażaniem kapitałów, a wreszcie trzecią przyczyną, powstałą na tle dwóch poprzednich, jest zanik pewnych zawodów, jak np. czepkarek i hafciarek na batyscie, których ilość przerzedzała się skutkiem braku zamówień.

Z tych trzech czynników najsilniejszym był prąd kosmopolityzmu, wyrosły z podłoża kapitalizmu, który jak walec stalowy przetoczył się przez wszystkie kultury narodowe. Rozkładowe siły kapitalizmu o znamionach powszechności zaznaczyły się najsilniej w bezpośrednim styku kapitalistycznych form produkcji z indywidualną produkcją tradycyjną o cechach narodowych. Nic więc dziwnego, że nagły zanik stroju regionalnego dolno-śląskiego przypada właśnie na okres rozwoju kapitalizmu na Dolnym Śląsku.

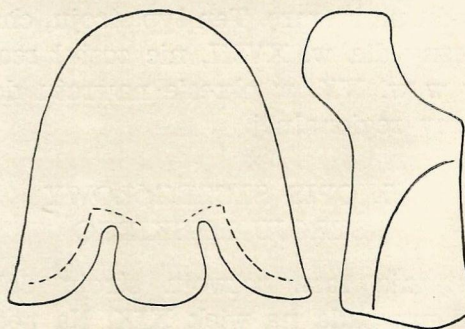
Tak działo się wszędzie, gdziekolwiek burżuazja podporządkowała wieś nakazom miasta. Na Śląsku jednak prąd ten zaznaczył się najraptowniej. Nigdzie tak szybko, jak tutaj, nie ginęła tradycyjna kultura, a z nią i strój ludowy, który cofając się przed zalewem kosmopolitycznej mody, chronił się w podgórskie obszary.

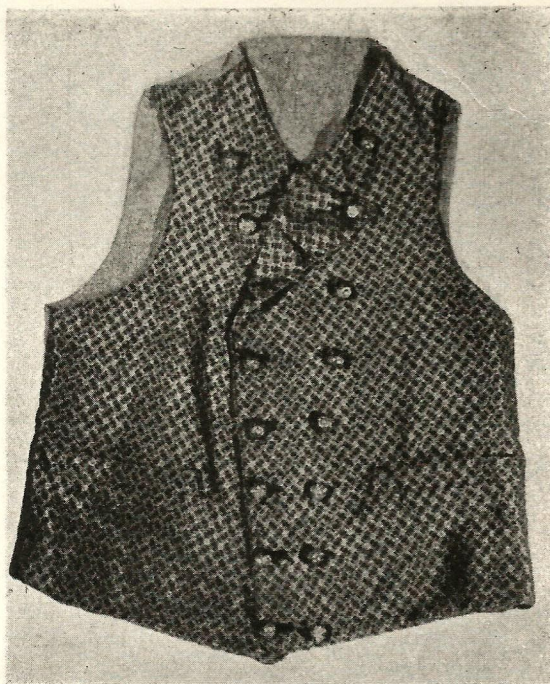
Ryc. 10. Strój dolno-śląski z w. XIX (Manekin naturalistyczny w Muzeum w Jeleniej Górze).

Ryc. 11. Zapinka metalowa u butów.

Ryc. 12. Krój butów.

Ryc. 13. Kamizelka dolno-śląska (okaz w Państw. Muzeum Etnograf. w Krakowie).

4. OPIS OGÓLNY STROJU MĘSKIEGO

W stroju męskim dominuje granat lub błękit. Takim bowiem jest długi, sięgający omal do kostek żupan i taką barwę noszą spodnie wpuszczone do czarnych cholew. Żupan ten nadaje mężczyźnie znamie powagi. Dlatego przysługuje osobom starszym. Z uroczystym charakterem żupana harmonizuje wysoki, czarny cylinder, który dawniej miał kształt walca wklęsłego.

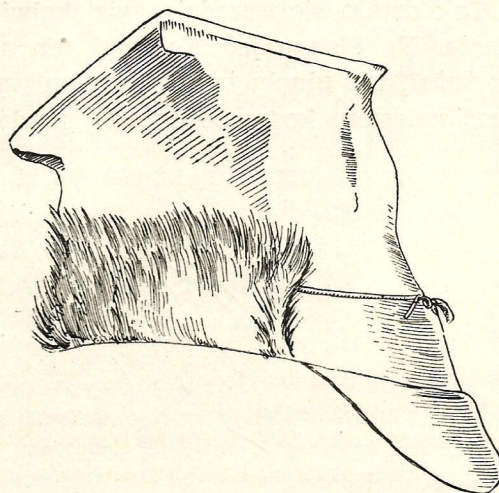
Nie brak w tym stroju poważnym — także akcentów żywej barwy. Rozmieszczone są one w ten sposób, że stanowią przeciwagę granatu i czerni. Cylinder np. opasany jest barwistą wstążką z naszytymi czarnymi centkami. Od miękkiego dużego kołnierza białej koszuli odbija bujny węzeł jedwabnej, zielonkawej chustki, inna znów chustka, zwykle czerwonego lub różowego koloru zwisa z bocznej kieszeni żupana. Właściwą jednak ozdobą tego stroju jest adamaszkowa kamizelka w kolorze złota-

wego brązu ze złotymi kwiatkami, ceglasto srebrnego lub zielonkawo srebrnego koloru, ozdobiona bakfionowymi guzami oraz srebrnymi talarami, użytymi jako wisiory u łańcuszka zegarka. Kamizelka ta bywa zawsze odsłonięta, gdyż należało do mody noszenie żupana zawsze rozpiętego z przodu.

Obok cylindra poważnym nakryciem głowy w stroju ludowym dolno-śląskim jest wysoka czapka z popielatego baranka z denkiem modrym, a związowana trzema kokardkami z niebieskiej wstążki. W środkowej Polsce zwała się ona rozłupą lub wściekłą. Czapki takie noszono do żupana lub kozucha.

Dawnym nakryciem głowy była też czapka rogatywka z granatowego sukna, obszyta od dołu czarnym, psim futerkiem, dającym się spuszczać na kark i uszy, a z przodu w kształt daszka. Czapka taka nie nadawała się do żupana, lecz do błękitnego kusego kabatka, posiadającego z tyłu dwie grupy złożonych po trzy fałdków. Kolor tego kabatka harmonizował z żółcieniem jeleniaków tj. spodni z jeleniej skóry, wpuszczone w czarne wysokie buty z cholewami.

Odmienny zarys formy dawała czapka rogatywka i kabatek oraz krótkie do kolan spodnie, białe pończochy i buty płytke, zapinane z przodu na klamrę. Ten typ stroju, charakterystyczny dla w. XVIII, nie został reaktywowany w w. XX, w okresie nawrotu do swojszczyzny regionalnej.

Ryc. 14. Dolno-śląska czapka rogatywka.

5. OPIS SZCZEGÓŁOWY STROJU MĘSKIEGO

Ostatnia faza rozwoju stroju dolno-śląskiego przypada na wiek XIX. Na podstawie literatury opisowej, luźnych okazów znajdu-

jących się w muzeach regionalnych na Dolnym Śląsku, fotografii, rycin, a szczególnie litografii kolorowych, wykonanych przez A. Kretschmera, można dokonać szczegółowszego opisu tego stroju.

Strój codzienny

Strój męski nie jest tak typowy dla Dolnego Śląska, jak np. strój kobiecy, który zachował wiele pierwiastków bardzo dawnych. Niemniej stwierdzić należy, że utrzymało się w nim wiele cech właściwych Górnemu Śląskowi i Czechom, a wyraźnie odróżniających go od stroju typowo niemieckiego.

Koszule męskie, lniane, były dwojakiego rodzaju: jedne związane były nie pod brodą, lecz na karku, drugie zapinane były z przodu i posiadały kołnierz wysoki wywijany na zewnątrz. Koszula, którą szyła panna młoda dla kawalera, posiadała oszewki z barwnym okładem.

Spodnie były skórzane, barwy żółtej lub wełniane. Były krótkie do kolan lub długie, wiązane u kostek. Jeśli spodnie sięgały do kolan, wtedy na nogi wdziewano białe pończochy i buty płytke. Była to pozostałość mody rokoka. Jeśli spodnie były długie — to wpuszczano je w buty z cholewami.

Buty — w górzystej części Śląska Dolnego wybitną przewagę w w. XIX nad butami płytkimi typu średniowiecznego miały buty z cholewami. Nadawały one figurze mężczyzny specjalny charakter. Kształt butów płtych podaje ryc. 10 a krój ryc. 12. Cechą ich znamioną jest zapinanie przyszw na żelazną klamrę, której kształt wedle okazji znajdującego się w Muzeum w Jeleniej Górze podaje ryc. 11.

Pończochy. Pończochy były białe, wełniane. Prawa po stronie prawej, a lewa po lewej posiadały zygzak haftowany nicią żółtą, zieloną lub błękitną.

Kamizelka z manchestru modrego, ale częściej z połyskliwego adamaszku wzorzystego lub kwiecistego usianego kwiatkami. Jeśli kamizelka była z sukna „angielskiego“, to kolorem dostosowywała się do barwy kabátka. Była dwurzędowa z dwiema kieszonkami po bokach, a zapinała się na stożkowate, śrubowato skręcone guzy bakfonowe lub mosiężne płaskie guziki.

Chustka. Wokół szyi okręcano szalik tj. chusteczkę perkalową lub wełnianą (na święta jedwabną) i związywano ją w węzeł pod brodą.

Kabatek. W porze chłodnej na kamizelkę wdziewano kabatek, sięgający do pasa, z sukna granatowego, z kołnierzem leżącym (klapy), nieco wcięty w pasie z dwiema małymi połami z tyłu, zapinany na guziki metalowe, błyszczące albo owite nićmi i obciągnięte suknem.

Chusteczka. Z kieszeni zwisała kolorowa chusteczka.

Nakrycie głowy. Bardzo starym nakryciem głowy jest granatowa rogatywka, obszyta z tyłów i z boków czarnym futerkiem z psiej skóry. Czapki tego ro-

Ryc. 15. Strój zimowy ze Szklarskiej Poręby.

Ryc. 16. Stroje kobiece w Karpnikach, pow. Jelenia Góra. 1) Kobieta z lewej ma czepek brokatowy z kwiatami złotymi na tle ugrowym, na plecach chustkę sepiową w żółte kwiaty, gorset liliowy, spódnicę czerwono-cynobrową i zapaskę popielatą. 2) Kobieta w środku ma zielony czepek z koronkami, na szyi chustkę czerwoną, katanek modrą, spódnicę cynobrową i zapaskę kremową w kwiaty. 3) Kobieta po prawej ma skrzyżowaną chustkę w pasy czerwone, zielone, żółte i liliowe (wedle litografii A. Kretschmera).

dzaju noszą chłopci na miniaturze Kodeksu Wrocławskiego z r. 1451 z legendami o św. Jadwidze Śląskiej (ryc. 3). W zasadzie czapki te niewiele różniły się od rogatywek noszonych przez polską szlachtę zagrodową jeszcze w okresie Sejmu Czteroletniego. Tego rodzaju rogatywkę dolno-śląską posiada Muzeum w Jeleniej Górze. Egzemplarz ten (ryc. 14) jest repliką z r. 1892 starego oryginału ze zbiorów lokalnych. Kapelusze dolnośląskie z czarnego filcu były dwojakiego kształtu: płaskie albo wysokie. Płaskie miały główkę cofniętą ku tyłowi. Kreza ich wyginała się z boków łódkowato, a z przodu i z tyłu opadała ku dołowi.

Strój świąteczny

Żupan. Na święta i uroczystości noszono zamiast krótkiego kabatka długą, niemal do stóp sięgającą kapotę z sukna czarnego lub granatowego, rzadziej brązowego, zawsze z guzikami tego samego, co i sukno koloru.

U Niemców zwała się ta kapota „Gottestischrock“. Krój jej uwydatniony (na ryc. 8), świadczy, że mamy tu do czynienia z żupanem frakowym tj. żupanem skrojonym w pasie i plecach, jak frak.

Poza tym do męskiego stroju świątecznego mogą wchodzić wszystkie powyżej wymienione części stroju, jeżeli są nowe i z wyborowych materiałów uszyte. Najważniejszym kolorem męskiego stroju świątecznego jest na Dolnym Śląsku kolor czarny.

Cylinder czarny, był świątecznym nakryciem głowy. Dawniej wybitnie rozszerzający się u góry, a w w. XX walcowaty, wysoki na 30 cm. Cylindry takie przepasane były szeroką, barwistą wstążką z naszytymi czarnymi centkami.

Charakterystyczną ozdobą stroju męskiego na Dolnym Śląsku były laski z metalowymi gałkami oraz duże zegarki kieszonkowe z rozpiętymi na środku brzucha srebrnymi wisiorkami z talarów.

Strój zimowy

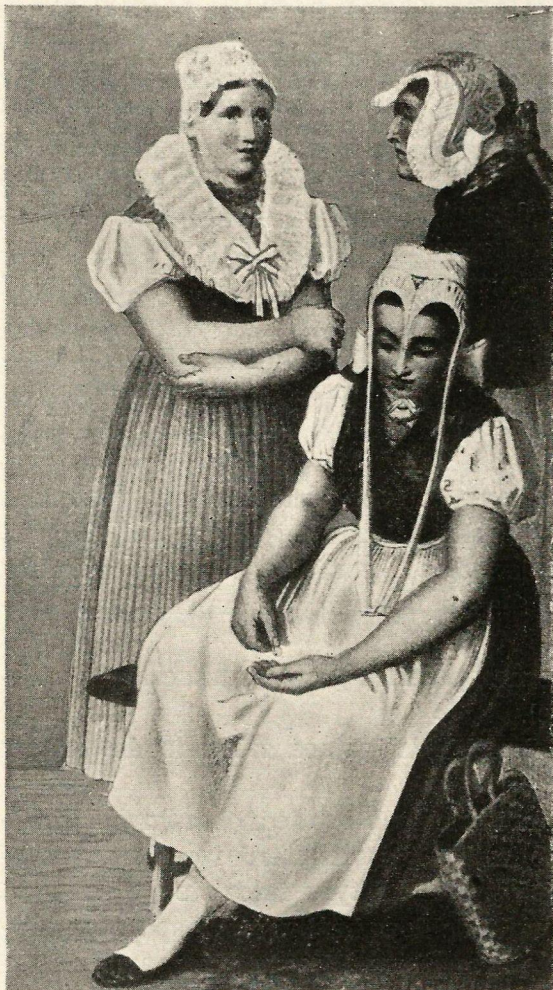
Z pocz. w. XIX noszono na głowie wysokie czapki podobne do polskich „wścieklic“, obszyte wokół popielatym futerkiem, a górą suknem granatowym. Czapki te występujące w części zachodniej Śląska Dolnego jeszcze w poł. w. XIX, są wyrazem wpływów sąsiednich Łużyc.

W zimie noszono też zielone kurtki obszyte futrem, albo wdziewano serdak barani pod granatowy lub czarny żupan.

Najlepiej jednak chronił przed zimnem suty, biały kozuch z dużym, czarnym kołnierzem baranim (ryc. 15).

6. OPIS OGÓLNY STROJU KOBIECEGO

Kobięcy strój dolno-śląski jest, obok stroju z ziemi pyrzyckiej, najefektowniejszym strojem regionalnym na Ziemiach Odzyskanych. Wielka jego różnorodność sprowadza się w zasadzie do wielości odmian czepków, które

Ryc. 18. Stroje kobiet z Jedliny koło Wałbrzycha w poł. w. XIX. Wg A. Kretschmera.

Ryc. 17. Strój codzienny góralki ze Szklarskiej Poręby (Wedle rzeźby na świeczniku).

różnią się między sobą zarówno krojem, jak i barwą oraz bogatym przystrojem: szychem, wstążkami, koronkami itp. Jak w Ziemi Krakowskiej rozpoznawały się kobiety wedle różnorodnego sposobu wiązania chustki czepcowej, właściwego dla poszczególnych parafii, a nawet wsi — tak na Śląsku Dolnym pochodzenie kobiet można było odczytać z rodzaju czepka i sposobu jego ozdabiania.

Poza tym na typ stroju dolno-śląskiego składa się koszula z krótkimi bufiastymi rękawami, trójkątna chustka jedwabna kwiecista, której jeden róg zarzucano na plecy, a dwa pozostałe krzyżowano na piersiach, wsuwając je pod opaskę fartuszka. Najpopularniejszym kolorem spódnicy był koralowy. Dołem obszywano ją dla ozdoby szeroką na 15 cm wełnianą wstęgą w kolorze jasnego cynobru zielonego, a z tyłu układano ją w płaskie fałdy. Spódnice te okrywała z przodu zapaska bawełniana zwykle w prążki żółte. Zupełnie inny typ

Ryc. 19. Dolno-ślązaczka ze Szklarskiej Poręby.

nadawała kobiecie biała, haftowana przyodziewa, na którą składała się przede wszystkim batystowa chustka trójkątna, zarzucona na gorset z modrego aksamitu oraz równie bogato wyszywana zapaska.

Wiele odmian posiadała również krótka katan-ka, bardzo charakterystyczna dla Dolnego Śląska. Szyta była z materii wełnianych lub ałasu w ko-lorze liliowym, brązowym, zielonym lub czarnym. Duży kołnierz przykrywający całe ramiona zdobny naszywaną krepiną kolorową i rękawy suto bu-fiaste u ramion, a wąskie od łokci do dłoni — na-dawały tej odzieży cechę dawności. Katanki no-szone były przeważnie przez mężatki — podobnie zresztą jak w Wielkopolsce lub na Górnym Śląsku. Do katek noszono wełniane spódnice oraz jed-wabne zapaski zwykle ciemnego koloru.

Do wszystkich powyżej zarysowanych typów odzieży niewieściej nadają się płtke buciki na niskich obcasach tzw. czółenka.

7. OPIS SZCZEGÓŁOWY STROJU KOBIECEGO

Strój codzienny

Codzienny strój góralki ze Szklarskiej Poręby wedle rzeźby sprzed 50 lat (ryc. 17) składa się z żółtej chustki perkalowej związywanej pod brodą, koszuli płóciennej, obszernej spódnicy, zapaski, gorsetu z długimi ramiączkami, prostokątnie na piersiach wyciętego, białych pończoch i butów płtykich.

Strój ten, pochodzący z czasów upadku stroju ludowego na Dolnym Śląsku, nie ma w sobie właściwych znamion regionalnych. Dlatego, chcąc przedstawić kobiecie strój dolno-śląski z okresu rozkwitu, trzeba nam sięgnąć do okazów conajmniej lat 1860-tych.

Czepek do stroju codziennego. Czepek noszone na codzien wykonane były z białego płócienka albo pstro wzorzystego perkalu, rzadziej jedwabiu. Główka szczelnie przylegająca. Nosily je na codzien dziewczęta i gosposie. Ten typ czepeków zwany „kamodą“, rozpowszechniony na całym Śląsku Dolnym, był najcharakterystyczniejszy dla okolic Jawora i Strzegomia.

Uczesanie pod tego rodzaju czepek polegało na opasaniu głowy warkoczami w wie-niec lub też na upięciu ich na karczku w pukiel.

Koszula lniana miała rękawy bufiaste, krótkie, sięgające zaledwie do połowy ramienia. Na piersiach była głęboko wycięta.

Spódnice szyto z materiałów kwiecistych, pasiastych lub jednobarwnych (gład-kich). Jednobarwne szyte były z czerwonej kuczbaji, a więc materii wełnianej, obra-mione dołem szeroką jasno-zieloną bortą wełnianą. Były z tyłu fałdziste (w 15 — 20 płaskich fałdów) i sięgały do połowy łydek. Obficie fałdowane były też spódnice pół-jedwabne lub perkalowe, oraz wełniane spódnice granatowe. Siegały one prawie do sa-mych stóp. Czerwone (zdobne u dołu szeroką wstęgą zieloną) występowały w pow. je-leniogórskim, a fałdziste, ciemne w okolicach Wałbrzycha. Do ciemnych spódnic nada-wała się zapaska czarno-oliwkowego lub stalowego koloru, obszyta z dołu i z boków

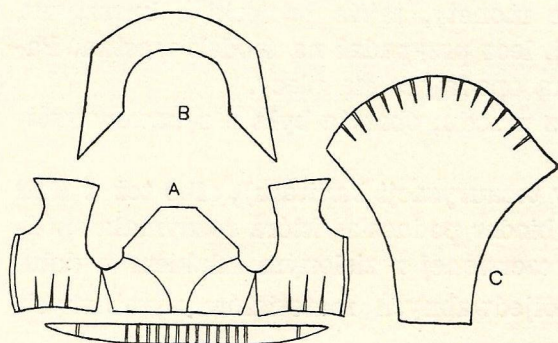
bortą z zakładek tej samej materii. Spódnicy zielonej przystała biała zapaska katunowa lub półjedwabna.

Zapaski do stroju codziennego szyto z perkalu i płócienka lnianego barwionego. Opasywały one z przodu prawie całą spódnicę. Zapaski te zdobiono z pocz. w. XX w Szklarskiej Porębie szlakami haftu, który nadawał strojowi kobiecemu regionalne piętno (ryc. 43, 44 i 45).

Chustka. Perkalowa chustka trójkątna, którą zarzucano na plecy i ramiona, była krzyżowana na piersiach, a końce jej wpuszczano pod opaskę fartucha.

Gorsety. Gorset nie jest charakterystyczny dla stroju dolnośląskiego. Wprawdzie z pocz. w. XIX pod wpływem mody miejskiej noszono usztywnione gorsety aksamitne czarne lub szafirowe, a do nich koszule z rękawami krótkimi, bufiastymi, jednak już koło r. 1830 w miejsce gorsetów weszły bluzki czarne lub czerwone z obkładem borte, a zapinane na haftki. Utrzymał się tylko błękitny gorset sukienkowy, stanowiący silny kontrast do krótkich białych rękawów koszuli zakończonych okrągłymi bufami.

Tołubek czyli **katanka** dolno-śląska sięga swym krojem mody renesansu — posiada więc kilkowiekową tradycję w Polsce. Spokrewnia się to odzienie z tołubkiem wielkopolskim i górno-śląskim, a chociaż zindywidualizowane w szczegółach, posiada na ogół typ jeden. Wszędzie wycięcie na szyję jest bardzo szerokie, gdyż spod tołubka wokół szyi ma wyglądać czerwona lub różowa chusteczka nałożona na szyję jak szalik. W ramach jednego typu krojów dadzą się zauważyć dwie odmiany: jeden z okolic Wałbrzycha (Jedlina), drugi z Karpnik z pow. jeleniogórskiego. Tołubek z Jedliny ma kołnierz duży, sięgający do ramion, wycięty wokół w duże zęby, ozdobiony naszyciem zielonej krepiny, wijącej się w meander. Takie same dwie tasiemki zielone zdobią tołubek u przedniego rozkroju. Rękawy są tu od ramienia do łokcia niepomiarne bujne, a od łokcia do przegubu dłoni obcisłe. W pasie spięty jest paskiem z tej samej materii, szerokim na dwa palce. Dołem spod paska wokół wystaje rąbek tołubka również na tę samą szerokość. Tołubek zaś od Karpnik ma kołnierz duży, wycięty w równe koło, rozłożysty, sięgający poza barki. Rękawy ma równo obcisłe od barku do przegubu dłoni. Paska nie posiada. Dolny jego rąbek wciśnięty jest pod opaskę spódnicy w pasie.

Ryc. 21. Krój katanki (A — tył i przód oraz pasek, B — kołnierz, C — rękaw).

Ryc. 20. Stroje kobiece w Jedlinie koło Wałbrzycha (według litografii A. Kretschmera). 1) Kobieta w środku ma czepek z główką zieloną, chustkę wokół szyi czerwoną, tołubek fioletowy z naszyciami krepiny zielonej, spódnicę granatową i zapaskę oliwkowo czarną. 2) Dziewczyna z boku ma skrzyżowaną na piersiach chustkę czerwoną w żółte kwiaty, gorset modry, spódnicę czerwoną i zapaskę w pasy kremowe i brązowe.

Ryc. 22. Czepek dwudzielny z ogromną krezą tiulową, noszony nad rzeką Bóbr, w Górach Olbrzymich oraz ziemi Kłodzkiej. Wg obrazu olejnego P. Nitscha z r. 1911.

Tohubki szyto z atłasu czarnego, granatowego, niebieskiego, zielonego i sepiowego. Bywały też katanki z perkaliku kawowego w kwiaty z kołnierzem wyciętym w ząbki i ozdobionym wokół podwójną falbanką.

Pończochy były modre i białe — bez ozdób.

Buciki z czarnej skóry płytkie, łódkowato wycięte.

Strój świąteczny

Czepki świąteczne wykonane były z ukwieconego adamaszku lub aksamitu zdobionego haftem wielobarwnym, lamą, drucikiem srebrnym i złotym, naszywanymi blaszkami metalowymi, koronkami złotymi (forbotkami), wstążkami szerokimi na 9 — 10 cm i kwiatami sztucznymi. Zależnie od materiału użytego do ozdób zwały się złotymi lub srebrnymi. U przedniego rąbka obszyte były koronkami, które albo zwisały albo rozpięte były na stelarzu drucianym.

Różnica między czepkami na codzien, a czepkami na święto polegała przede

wszystkim na materiale. Czepki na codzien wykonane były z perkalu i taniej koronki — czepki na święto z adamaszku lub aksamitu i posiadały lepsze gatunki koronek, wstęgi jedwabne, ozdoby z haftu płaskiego, przekłuwanego itp.

Czepki obrzędowe. Do pogrzebów oraz podczas postu używano czepków czarnych tj. wykonanych z czarnego aksamitu haftowanego nicią srebrną lub białą, a nadto ozdobionego czarnymi paciorkami. Wachlarzowaty otok czepka w stroju żałobnym z Karpnik w pow. jeleniogórskim jest czarny. Również wstęgi są z krepki czarnej. Czepki takie noszono także na znak pokory lub pobożności podczas niektórych uroczystości organizowanych przez Kościół. Gdy okres żałoby miał się ku końcowi, noszono czepki błękitne, ozdobione złotą lub srebrną krepiną lub haftem, a tylko czarnymi koronkami i wstążkami.

Biżuteria. Obok kolczyków w uszach noszono na szyi uwiązany na czarnym sznurze dukat (złoty), a w jego braku srebrne monety, także paciorki z bursztynu, granatów lub szkła. Dukat nie zwisał na piersi, lecz przypadał na środek mostka. Paciorki wiązane były na karku kolorową wstążką opadającą na plecy.

Koszula lniana, haftowana u zapięcia z przodu, obszyta była u rękawów krótkich koronkami.

Spódnice wdziewano trzy (były to czasy tezauryzacji kapitału), albo też w ślad za odpryskami mody rokoka przywiązywano u bioder poduszkę, która rozdymała spódnice wszere. Używano też spódnicę wełnianej czerwonej z zielonym szlakiem u dołu.

Zapaska szyta była z jedwabnych lub półjedwabnych materiałów wyrabianych w Kostrzy koło Jeleniej Góry.

Dziewczęta uważały zielony kolor spódnicy za codzienny, a granatowy za świąteczny.

Zapaska biała, batystowa, haftowana była ściągciem płaskim, dziurkowana i ząbkowana, albo też szyta była z materii półjedwabnej lub lnianej wzorzystej w deseń niezbyt jaskrawy i nie rzucający się w oczy, a dołem zdobiona w fałdzistą okładkę.

Piękny efekt dawała też zapaska liliowa w białe kwiatki, posiadająca w odległości 25 cm od dołu falbankę.

Chustka. Do świątecznego stroju należała też w takiż sposób zdobiona chustka biała, trójkątna, zarzucana na plecy i ramiona jak rańtuch i krzyżowana na piersiach. Ten sposób noszenia właściwy jest także ludności polskiej na Górnym Śląsku. Koło Głogowa, w miejsce ręcznie haftowanych, noszone były chustki jedwabne z ornamentem drukowanym, zaś koło Gór chustki ciemnopasiaste. Osoby starsze nosiły też chustki czarne zszywane (ryc. 24) z dwóch trójkątnych płatów. Obszyte były one cienkimi koronkami kupnymi i posiadały rozpiętość około 3 metrów.

Na wyróżnienie zasługuje w dawnym stroju dolno-śląskim zaginiona w połowie w. XIX, ale ongiś rozpowszechniona na Łużycach oraz całym Śląsku, płachta biała, noszona jako strój żałobny. W płachty takie odziane są kobiety na epitafium na kościele św. Małgorzaty we Wrocławiu z r. 1547. Chusty takie, zwane u górali polskich łoktuszą, trwają w stroju wrocławskim jeszcze z końcem w. XVIII. W późniejszych czasach występowały na Śląsku Opolskim i Górnym, w Ziemi Kłodzkiej, na Śląsku Cieszyńskim, w Czadeckim, i na Morawach. Znanne są także z Wielkopolski, z Pomorza Wschodniego i Mazur, gdzie używane były jako strój żałobny.

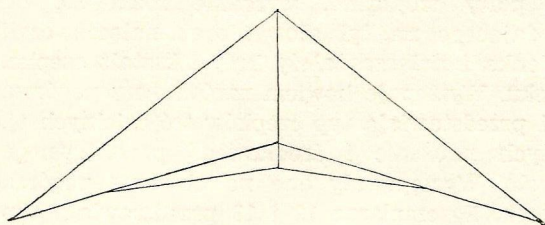
W poważniejszych okolicznościach używano stroju w barwach ciemnych. Kolory takie przystały również osobom starszym, jasne zaś, żywe — osobom młodszym. Barwy stroju w dużo większym stopniu, niż krój, odróżniały strój panien od stroju mężatek, strój weselny od żałobnego oraz wielkopostnego.

Buciki miały kształt czółenek. Wykonane były ze skóry lub aksamitu, czasami zdobne w rozetki.

Chusteczka. Do elegancji należało w święto trzymać w ręce chusteczkę do nosa, wydającą zapach liści muszkatułowych, merumferum itp.

Ryc. 23. Strój kobiety w Karpnikach w pow. Jelenia Góra (według Tilkego).

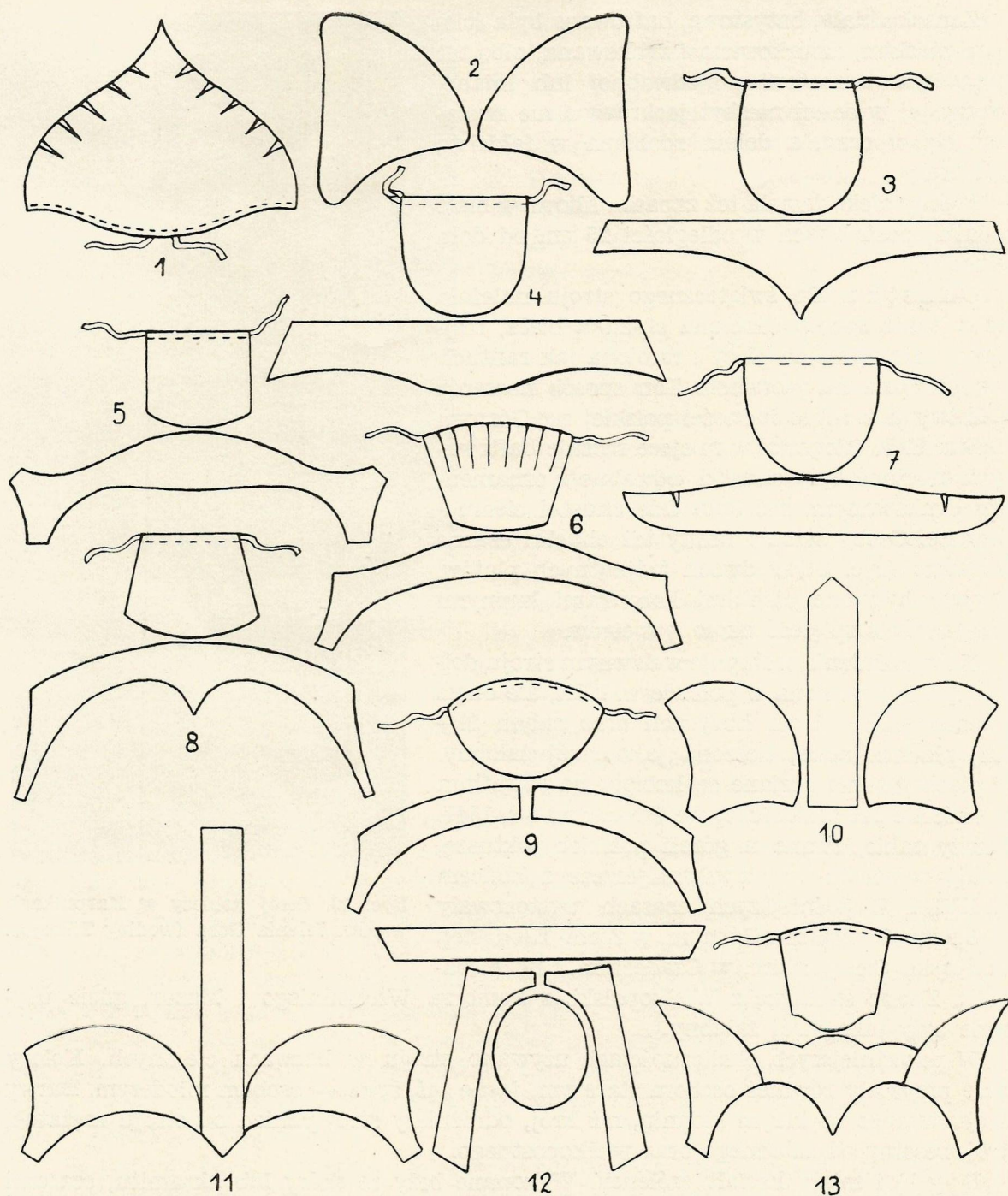

Ryc. 24. Krój chustki.

Strój zimowy

W zimie noszono czepki z futrzaną obsadką albo grubo watowane i pikowane, a nadto zaopatrzone w fałdzistą krezę (okaz w muzeum w Karpaczu).

Krótki tołubek przeobrażał się w wydłużony kabatek, który sięgał do połowy

Ryc. 25. Typy kroju czepków dolno-śląskich. 1) Czepek kulisty, charakterystyczny dla epoki biedermeieru, występował przeważnie na nizinnych obszarach Śląska. Kroje 2, 3, 4, 5, 6, 7 i 8 odnoszą się do typu czepków dwudzielnych, czyli składających się z dwóch części, przy czym egzemplarz 2 przedstawiający dwa równej wielkości płaty trójkątne, wyraźnie różni się od egzemplarzy 3—8, składających się z denka przypadającego na tył głowy, oraz nałęczu czyli otoku opasującego denko. Od modyfikacji kształtu denka i nałęczu zależy krój i kształt czepka. Typ czepka dwudzielnego dominuje na Dolnym Śląsku. Występuje bowiem zarówno na pogórzu, jak i na obszarach nizinnych. Egzemplarze 9, 10 i 11 przedstawiają typ czepków trójdzielnych tj. składających się z trzech płatów — dwóch trójkątnych nausznik i środkowego prostokątnego płata z trójkątnym „zabkiem“ przypadającym na czoło. Występowały one na obszarze pogórza i jego peryferiach w pow. Jawor, Bolesławiec i Lwówek. Egzemplarze 12 i 13 przedstawiają typ kroju czepków czterodzielnych, spośród których 12 jest właściwie czepkiem trójdzielnym, na który nałożona bywa z wierzchu szeroka opaska.

Tablica I
STRÓJ DOLNOŚLĄSKI ZE SZKLARSKIEJ PORĘBY

Malował: Jerzy Karolak

Ryc. 26. Czepki dolno-śląskie (według
F. Hottenrotha).

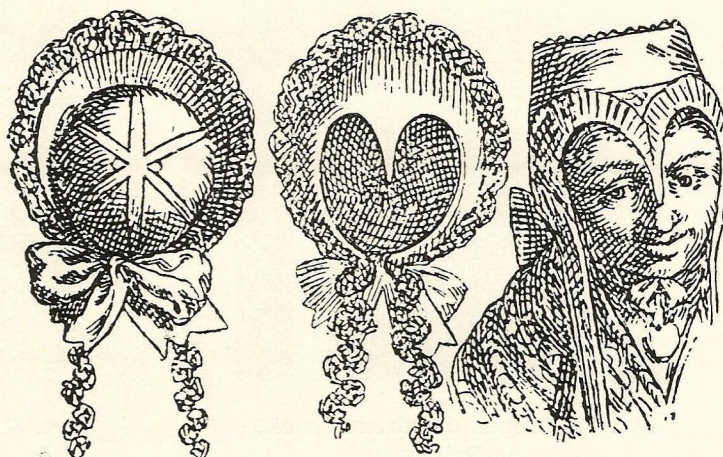
ud, a od pasa był fałdowany. Wolno przypuszczać, że główną szatą zimową kobiet dolno-śląskich była podobnie jak naogół w całej środkowej Europie tzw. sukienka, noszona zarówno na Łużycach, w Wielkopolsce, jak w ogóle w całej Polsce w pocz. w. XIX. Szyta była jak świtka, podbita i bramowana kożuszką, z wykładanym kołnierzem barankowym popielatym, a zaopatrzona dla ozdoby na piersiach w 4 pary potrzeb z chwastami.

Świtkę taką nosi mężczyzna na obrazie z poł. w. XIX znajdującym się w muzeum w Karpaczu.

Krój czepków

Śląsk Dolny nazywano krainą czepków. Ogromna różnorodność tej najefektowniejszej części odzieży niewieściej wyraża się jednak w zdobnictwie i gatunkach materiałów użytych do przystroju czepków, nie zaś kroju, który da się wyrazić w czterech typach. Pod względem kroju dzielią się one na:

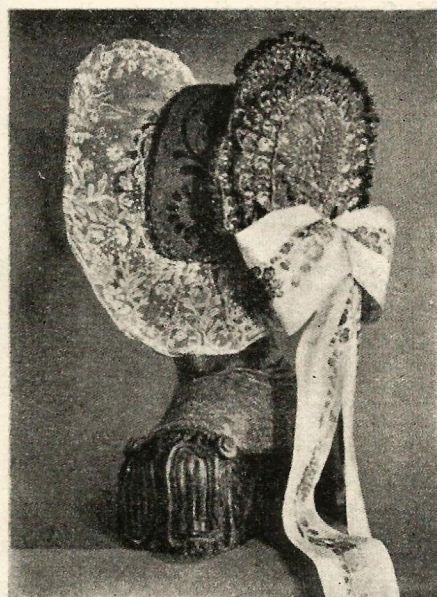
1) kuliste, wygniatane w formach (ryc. 25, 1), wykonane były z jednego kawałka brokatu lub aksamitu na podkładzie z płótna lub miękkiej papy. Zdobione były lamą, wokół twarzy koronką marszczoną, a z tyłu wstążkami, usztywnionymi podszewką papierową. Czepki te pojawiły się dopiero około r. 1810, a noszone były początkowo przez zamożne jarzyniarki z pobliskich okolic Wrocławia, ale w późniejszych dziesiątkach lat stwierdzono je w Miłoticach, pow. Strzelin; w Ostroszowicach, pow. Dzierżoniów; w Wigancicach i Rudnicy, pow. Ząbkowice; w Jedlinie, pow. Wałbrzych; w Strzegomiu i Żelazowie, pow. Świdnica; w Roztoce i Małuszowie, pow. Jawor; w Krotoszycach, pow. Legnica; w Dalkowie, pow. Głogów.

Ryc. 27. Czepki z Jedliny
z lat 1790 — 1870.

Ryc. 28. Czepek dwudzielny z okolic Głogowa.

Ryc. 29. Czepek dwudzielny z pogranicza izersko-karkonoskiego.

2) Dwudzielne, składające się z dwóch płatów trójkątnych albo też denka przypadającego na tył głowy oraz podłużnego różnokształtnego otoku (ryc. 27). Szyte były z brokatu złotego lub srebrnego zdobnego lamą, forbotkami (koronkami z drucików) i otokiem z koronki lub ryszki. Niekiedy uzupełniane były bardzo szeroką wstęgą tiulową rozpiętą na szkielecie drucianym, układaną wokół szyi w kształt sutej krezy (ryc. 22). Dwudzielne czepki występowały zarówno na północy w powiecie Kozuchów; w Sieniawie, pow. Żary; w Brzostowie, pow. Głogów; w Witoszycach, pow. Góry; w Kędziu, pow. Milicz, jako też na południu w Ziemi Kłodzkiej, w Międzyzlesiu, w Orłowcu, Ładku itp. Występują one na całym obszarze stroju ludowego, właściwego pogórzu

Ryc. 30. Czepek dwudzielny z okolic Bolkowa.

Ryc. 31. Czepek kulisty z Jedliny k. Wałbrzycha.

Dolnego Śląska. Poza tym obszarem stwierdzono je nadto: w Osieku, pow. Strzelin; w Chrośnicy, pow. Złotoryja; w Chmielnie, pow. Lwówek; w Kozłowie, pow. Bolesławiec; w Golance, pow. Legnica.

3) Trójdzielne składające się z płata jedwabiu, brokatu lub adamaszku, nakrywającego głowę od czoła aż do karczku oraz dwu płatów nausznicowych. Zdobione były haftem wypukłym, ścięciem płaskim i łańcuszkowym, naszyciami z pajetek i barwistych płytek metalowych, a nadto kokardkami i koronkami. Występowały w powiecie jeleniogórskim (Kopaniec, Sobieszów, Szklarska Poręba, Wojanów, Chromiec), na wschodzie sięgały po Wałbrzych, a na północy obejmowały pow. Jawor, Bolesławiec i Lwówek.

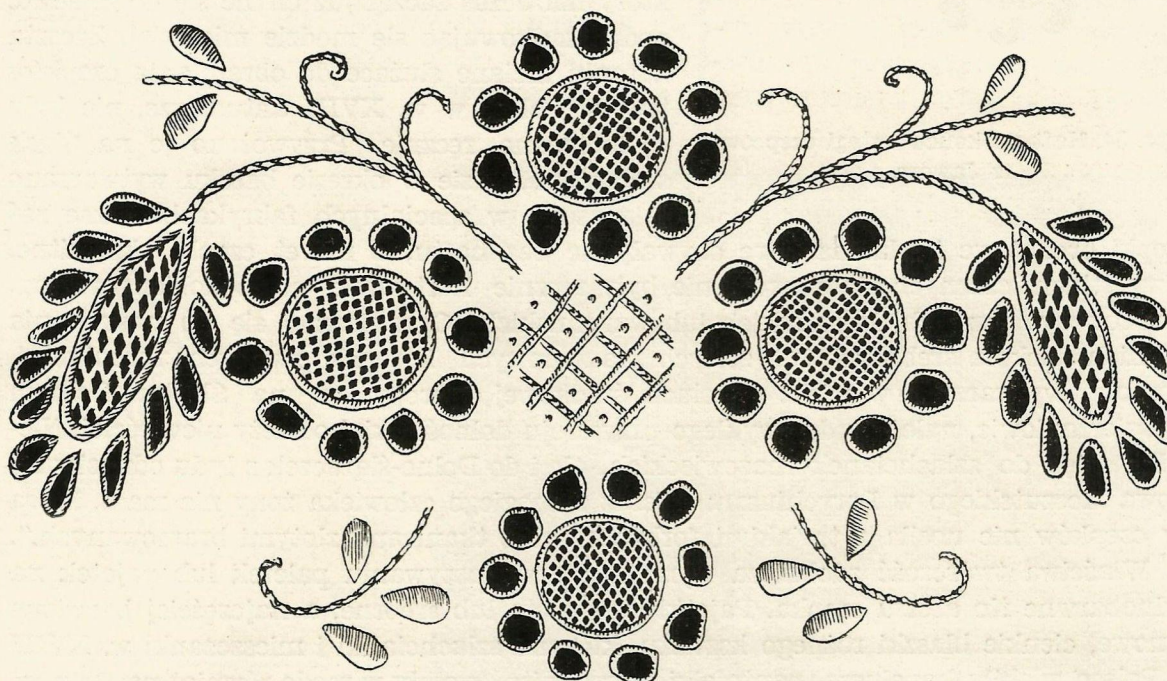
4) Czterodzielne, składające się zasadniczo z dwóch różnych typów kroju (ryc. 25, typ 12 i 13) występowały w Bolkowie, Jaworze i Szprotawie.

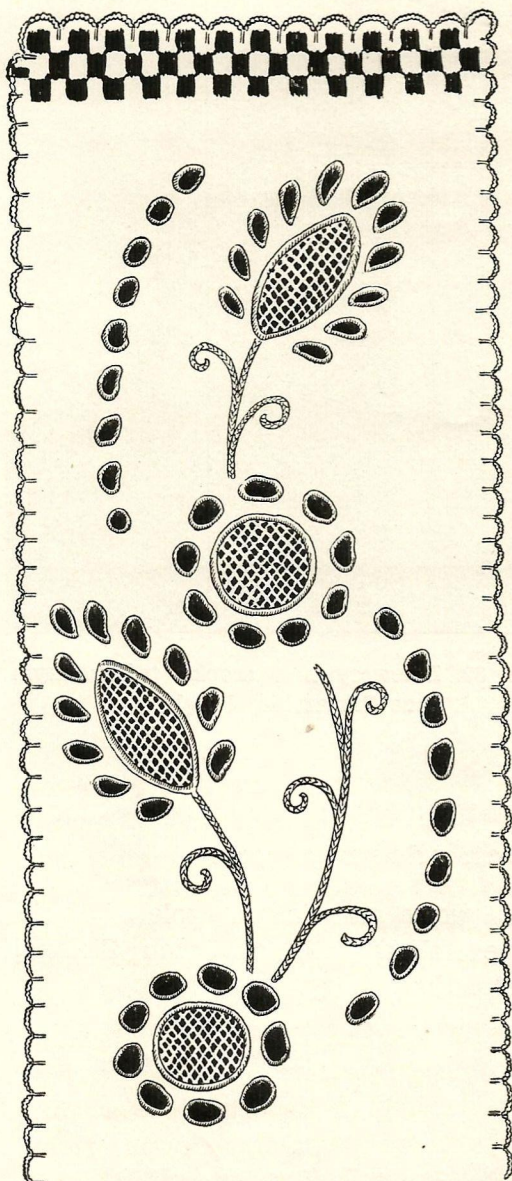
Ryc. 32. Dziewczyna w czepku trójdzielnym ze Szklarskiej Poręby.

Podział czepków wedle cech zdobniczych

1) Czepek biały, haftowany, szczelnie opinający głowę posiadał na czole wiązanie. U boków jak skrzydła sięgające ramion — sztywne kokardy. W okolicach Zielonej Góry nosiło się ten czepek pod czarną, trójkątną chustką z tafty.

Ryc. 33. Haft na czole czepka z Jawora.

Ryc. 34. Haft na końcu wstęgi czepcowej z Jawora.

2) Cały koronkowy lub haftowany z wstawkami koronkowymi albo też cały z sztucznych kwiatów lub wstążek wiązanych w kokardki — występował w części północnej Dolnego Śląska.

3) Najcharakterystyczniejszą cechą czepka z Kamiennej Góry były dwie wąskie, białe wstążki z materiału nadającego się do prania, a więc lniane lub perkalowe, przyczepione z boków od strony uszu i opadające z przodu poniżej pasa. Poza tym biała wstęga przeciągana tu była w skos na wysokości głowy i upinana w dwa odstające skrzydła, które opadały na plecy.

4) W tym samym powiecie, w Karpnikach, cechą czepków jest wachlarz z tiulu marszczonego, rozpięty na drucikach, okalający twarz wedle mody średniowiecznej. Kokardy jedwabne upięte są na karczku.

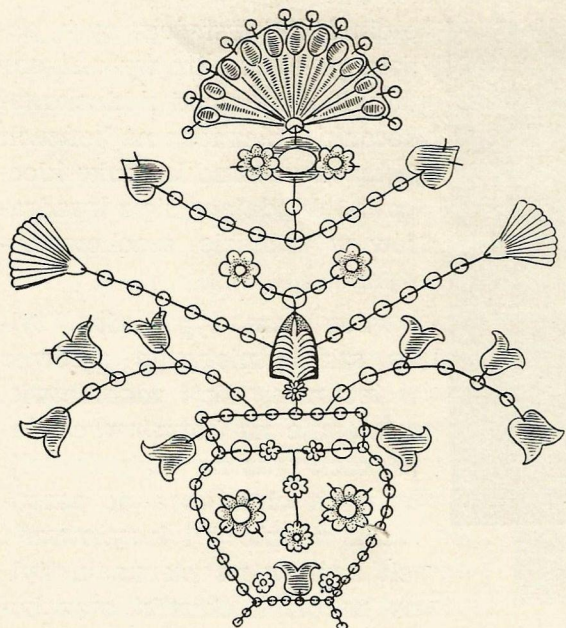
5) W Jedlinie otok z białej koronki nie rozpina się u czepka w wachlarz lub falującą krezę, lecz od czoła opada w dół ku końcowi nosa, tworząc nad nim charakterystyczny dzióbek rozchylający się w dwa półkola nad oczyma. Nie posiada on sztywnych kokard, a jest tylko z tyłu marszczony.

Zdobnictwo stroju

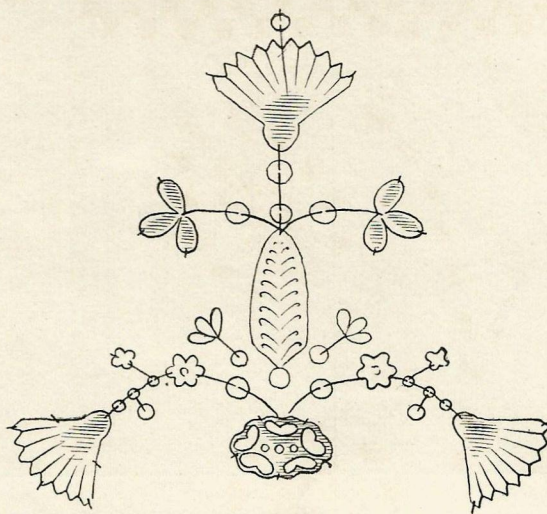
Od r. 1855 rozwijał się w Karkonoszach przemysł koronkarski w oparciu o szkoły i dobrze zorganizowaną centralę handlową — nie oddziaływał on jednak na dolno-śląski strój ludowy, który naówczas zaczął już chylić się do upadku, podporządkowując się modzie miejskiej. Zresztą koronki niciane służące do obramiania czepków tzw. w Polsce w w. XVIII antualarze, nie były wykonywane ręcznie. Przywożono je na Śląsk z Saksonii, gdzie w okresie baroku wytwarzano je masowo w specjalnych fabrykach. Same zaś

czepki brokatowe i adamaszkowe obywateli się bez haftu, a nawet czepki aksamitne, z wyjątkiem czarnych, żałobnych, nie były ręcznie haftowane na podobieństwo np. czepków krakowskich, kaszubskich lub warmińskich. Ograniczano się do naszywania na nich dookoła srebrnych lub złotych maszynowych koronek zwanych forbotkami. Forboty, wytwarzane w wielu miastach środkowej Europy, a na Śląsku Dolnym w Dzierżoniowie, należały do zwykłego przystroju dolnośląskiej odzieży niewieściej. Nie tylko więc do szlachcianek mazowieckich, ale i do Dolno-ślązaczek z ludu odnosiły się słowa Koszutskiego w Lorychiuszu: „Teraz i ubogiego człowieka żony nie masz, która by czepków nie nosiła z trojakimi forbotami albo tkanicami złotymi bramowanych.“.

Właściwa twórczość zdobnicza wyraziła się w naszywaniu paetek lub pajetek na jednobarwne tło atłasu czepka. Pajetki czyli złote lub srebrne, a najczęściej barwione cynowe, cienkie blaszki różnego kształtu, którymi szlachcianki i mieszcanki w. XVIII w Polsce zdobiły kapelusze, pantofelki, gorsety itp., weszły w modę również na Dolnym Śląsku. Miały one kształt palmetek, serc, gron winnych, liści, stokrótek, tulipanów,

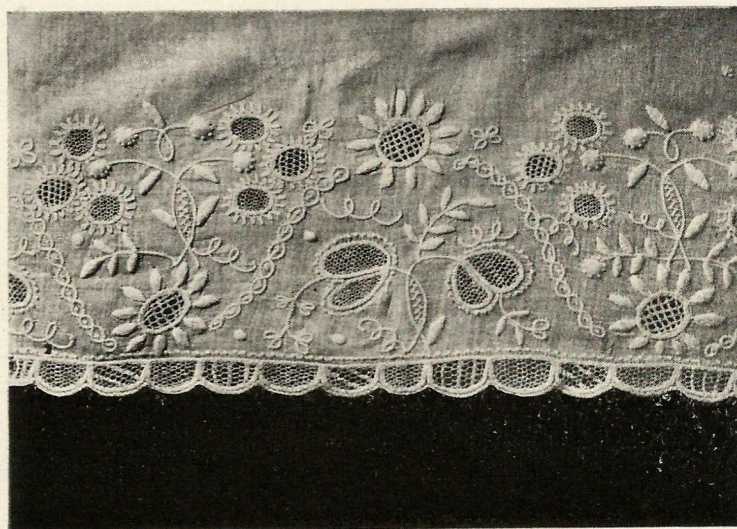
Ryc. 35. Motyw wyszyty pajetkami na czepku ze Szklarskiej Poręby, pow. Jelenia Góra.

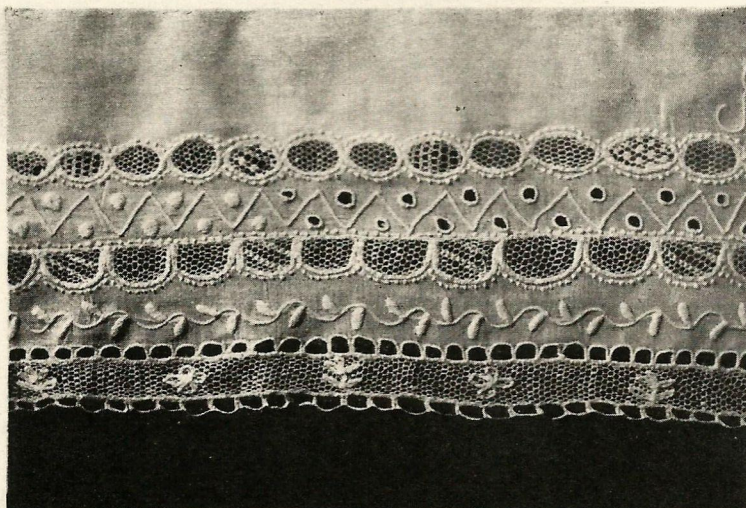
Ryc. 36. Motyw wyszyty pajetkami na czepku ze Szklarskiej Poręby, pow. Jelenia Góra.

gwiazdek itp. Pajetkami wyszywano nie tylko denka tj. tylne części czepków ale i kokardy umieszczane na karku oraz zwisające w dół wstęgi. Układy zdobnicze z pajetek uzupełnionych jeszcze szelązkami (cekinami), cechuje symetria w rozmieszczeniu elementów zdobniczych. Zazwyczaj do schematu kompozycyjnego należy naszywanie cekinów w kształt garnka, z którego wyrasta łodyga z bocznymi rozgałęzieniami. Na końcu łodygi naszywano dużą barwną pajetkę kształtu palmetki, a na końcach bocznych rozwidleń — inne elementy zdobnicze.

Druga technika służąca do ozdoby czepków — to haft wykonany ścięciem płaskim podkładanym, łańcuszkowym, wodnym, supełkami, przekłuwaniem i wypręganiem (merezka). Haftem tym zdobiło się czepki na codzien, szyte z kwiecistego perkalu, a obramione z przodu szerokim na 12 cm naczelnikiem tj. przypadającą na czoło taśmą z cienkiego płócienka. Z tyłu zaś zdobione były lnianą wstążką szer. 11 cm, marszczoną w 12 fałdków tworzących na oko szereg kokard, a końce tej wstążki opadały z karczku w dół na długość 30 — 40 cm. Otóż zarówno naczelniki jak i końce wstążek zdobione były haftem, którego głównymi elementami zdobniczymi są koła (różyczki, słoneczka) lub listki wrzecionowatego kształtu, wypełnione siatką wypręgu, a otoczone dużymi dziurkami. Zwykle na czoło czepka przypadał układ z trzech lub czterech „róż” z majestatycznym jednym listkiem po bokach tego układu zdobniczego. Brzegi na-

Ryc. 37. Haft u rąbka chustki białej ze Szklarskiej Poręby.

Ryc. 38. Haft u rąbka chustki białej z Bolkowa.

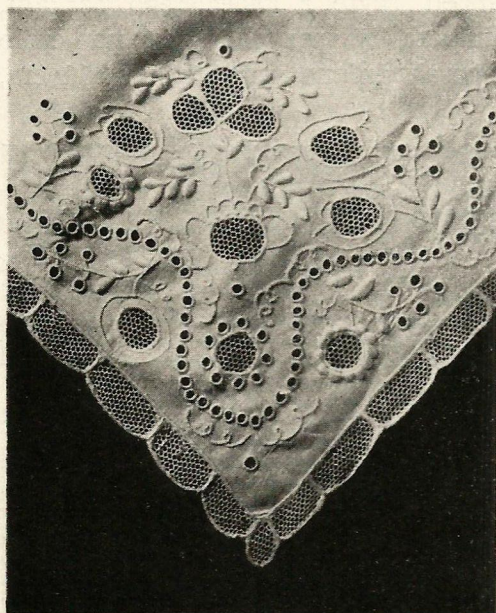
czne rogi zapasek oraz rąbki boczne chustek i zapasek (ryc. 42) ozdabia bogata kompozycja motywów kwiatowych, wykonanych ścięciem płaskim podkładanym, łańcuszkowym, siatkowym, wypreżeniem, dziurkowaniem oraz supełkowaniem. Dbłość o symetryczność układu wyraża się tutaj w czytelności kompozycji zdobniczej, która w istocie składa się z luźnych motywów.

Te misterne hafty, zachwycające bogatą skalą operowania motywami jednordnymi w stylu, stanowią najwyższy wykwit zdobnictwa dolno-śląskiego, a zarazem jedno z ogniw, które łączą hafty wielkopolskie, górno- i dolno-śląskie w jedną rodzinę.

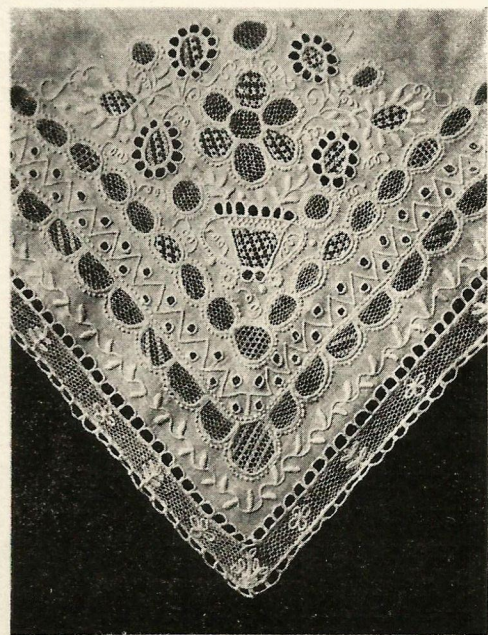
Odmiernym typem haftu są szerokie na 4—12 cm szlaki, wyszywane niemi białymi. Haft ten zdobi bawełniane zapaski brązowe lub błękitne, używane do stroju codziennego. Na niektórych haftach, występuje, obok nici białych, także nić czerwona,

czelników i wstążek były obdziergane, a nadto wykończone w półkoliste ząbki z klockowej koronki, prócz tego na końcach wstążek dawano koronkę klockową, składającą się z kwadratów w układzie szachownicowym.

Ten sam typ haftu, tylko szlachetniejszego zarówno w technice, jak i zdobnictwie, występuje na batystowych zapaskach oraz na takichże trójkątnych chustkach do zarzucania na plecy i krzyżowania ich końców na piersiach. Tyl-ny narożnik chustki oraz bo-

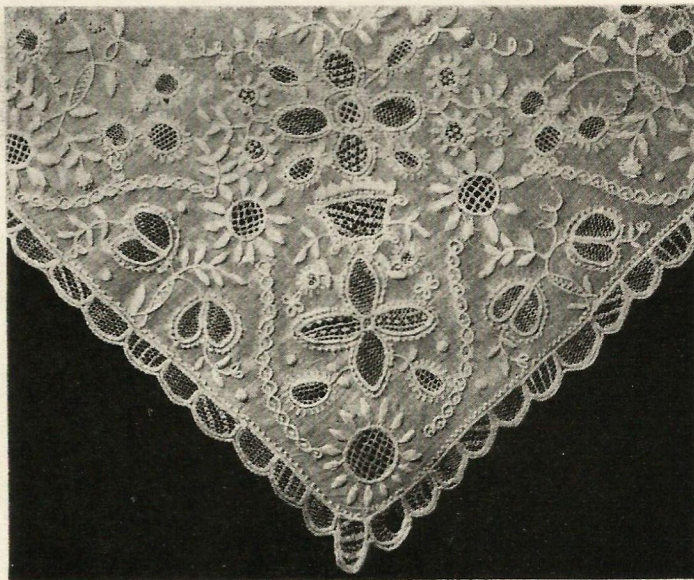
Ryc. 39. Narożnik zapaski batystowej ze Szklarskiej Poręby.

Ryc. 40. Haft na rogu białej chustki z Bolkowa (okaz w P. Muzeum Etnograficznym w Krakowie).

gdy zapaska ma kolor błękitny, albo niebieska, gdy zapaska ma kolor brązowy. Głównym elementem zdobniczym są tu podwójne krzyżyki, a zatem 8-promienne gwiazdki, układane w linie zygzakowate lub duże zęby.

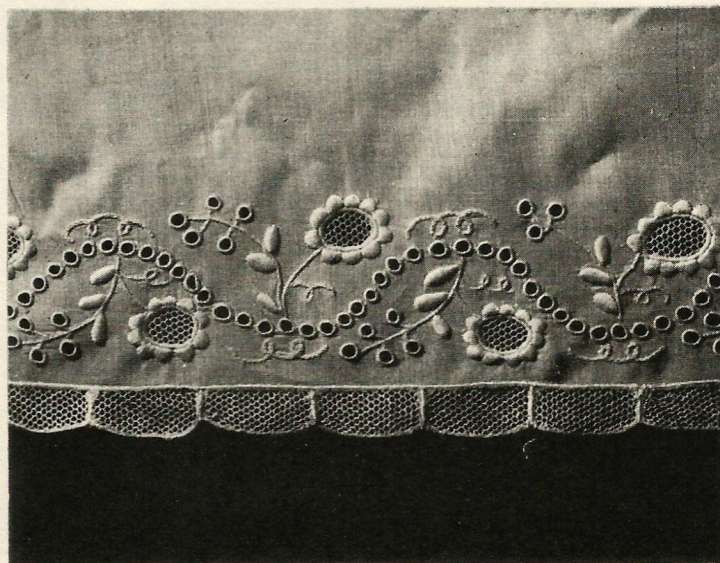
Tego rodzaju zdobnictwo jest ostatnią fazą haftu dolno-śląskiego, przypadającą na okres odradzania się tego stroju w wieku XX. Zastosowanie haftu krzyżkowego, nie występującego dawniej na odzieży dolno-śląskiej, wiąże się tu jednak ściśle z materiałem, a mianowicie drobnogroszkowym perkalem, na którym białe kropki są punktami orientacyjnymi dla hafciarek.

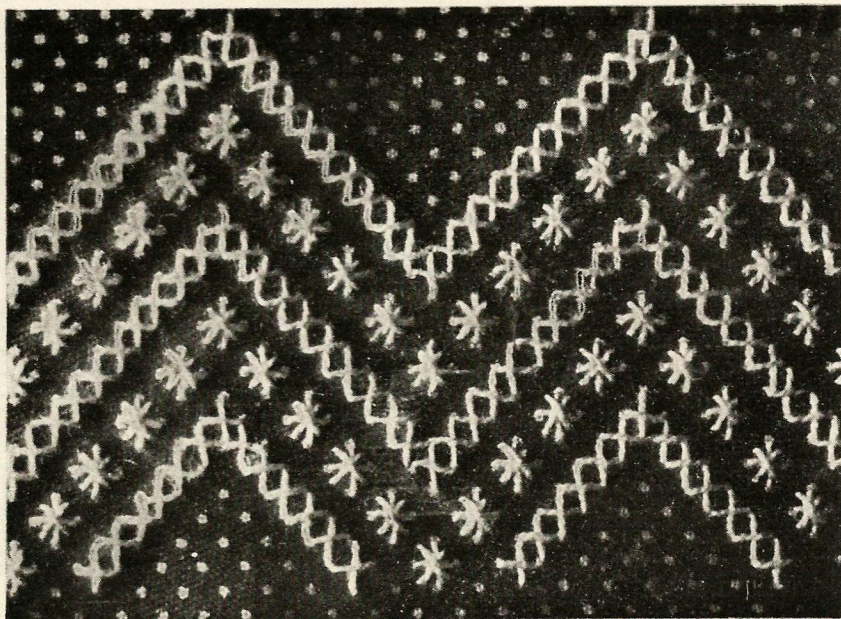
Ryc. 41. Narożnik chustki białej ze Szklarskiej Poręby (okaz w Państw. Muzeum Etnograficznym w Krakowie).

8. CHARAKTERYSTYKA ŹRÓDEŁ

Powyższą monografię opracowano na podstawie zabytków stroju dolno-śląskiego, znajdujących się w Państwowym Muzeum Etnograficznym w Krakowie, w Państw. Muzeum w Jeleniej Górze, a nadto w muzeach — w Szklarskiej Porębie Średniej, Karpaczu, Kamiennej Górze, Bożkowie, Jaworze i Bolkowie. Poza jednym typem znajdującego się w Jeleniej Górze stroju męskiego, reprodukowanego na ryc. 10, w żadnym z muzeów dolno-śląskich nie ma kompletu lokalnego ubioru regionalnego. Trzeba było te disiecta membra układać w całość na podstawie studiów literatury etnograficznej oraz litografii kolorowych wykonanych przez artystę malarza A. Kretschmera, który w latach 1864 — 1870 z podziwu godną zawziętością odtwarzał w rysunkach i akwarelach swych przeróżne typy ludowe. Niemiecka literatura opisowa nie posiada żadnej pracy poświęconej strojowi dolno-śląskiemu. J. Klappper (*Schlesische Volkskunde*, Wrocław 1925), widzi na Śląsku w średniowieczu i okresie Odrodzenia jedynie strój miejski oraz nikłe jego odbicie u ludu. Wilh. Schremmer (*Schlesische Volkskunde*, Opole 1928) traktuje strój śląski jako jeden, stroju dolno-śląskiego nie wydziela w typ odrębny, a historię tego stroju opiera głównie na rycinach w *Breslaurischer Erzähler* z r. 1800 i 1801. To zaś pismo

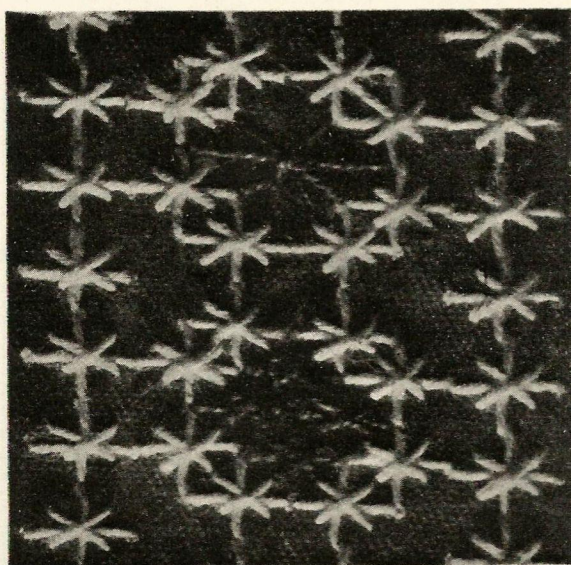
Ryc. 42. Haft na brzegu zapaski ze Szklarskiej Poręby (okaz w Państw. Muzeum Etnograficznym w Krakowie).

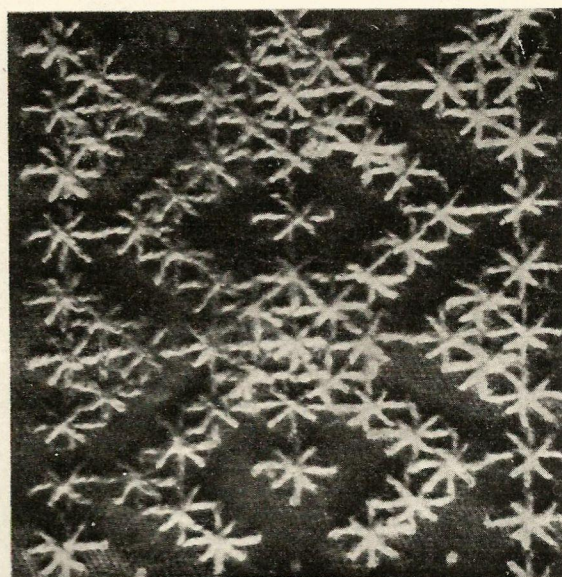
Ryc. 43. Haft u dołu zapaski do stroju codziennego w Szklarskiej Porębie.

podaje ryciny i krótkie opisy tylko strojów najbliższych okolic Wrocławia. Stroje te noszone przez jarzyniarzy podmiejskich różnią się zdecydowanie od typu stroju dolnośląskiego, panującego na pogórzu — dlatego w pracy niniejszej zostały pominięte. Niektórzy autorzy niemieccy, jak np. W. Steller (*Schlesische Volkstrachten*, Wrocław 1938) zacierają różnice etnograficzne między Śląskiem Górnym a Dolnym oraz Łużycami Górnymi. Historyczne materiały do stroju zarówno górno- jak i dolnośląskiego zawiera monografia Güntera Grundmanna i Konrada Hahna: *Schlesien* (*Deutsche Volkskunst* T. VIII, Weimar) oraz F. Hottenrotha: *Deutsche Volkstrachten vom 16 Jahr. an, bis zur Mitte des 19 Jhrh.*

Najdawniejszych jednak materiałów historyczno-ikonograficznych do stroju dol-

Ryc. 44. Haft u dołu zapaski do stroju codziennego w Szklarskiej Porębie.

Ryc. 45. Haft u dołu zapaski do stroju codziennego w Szklarskiej Porębie.

Tablica II
STRÓJ DOLNOŚLĄSKI Z JEDLINY

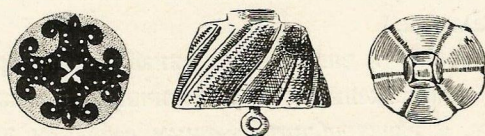
Malował: Jerzy Karolak

no-śląskiego zaczerpnęliśmy z Kodeksu Ostrowskiego z r. 1353 oraz Kodeksu Wrocławskiego z r. 1451 z miniaturami średniowiecznymi z życia społeczeństwa polskiego i niemieckiego na Śląsku. Oba opracowane zostały przez St. Stronczyńskiego jako *Legenda Obrazowa* wyd. PAU, Kraków r. 1880.

Z innych prac wymienić tu należy monumentalne dzieło W. Bruhna i M. Tilkego: *Das Kostümwerk*, Berlin 1941, w którym znajdujemy duże kolorowe plansze, przedstawiające typy stroju kobiecego z okolic Głogowa, a zatem typu, który nie jest przedmiotem niniejszej pracy, dolno-śląską w majestatycznym czepku z czarnymi skrzydłami, a nadto męczyznę w granatowym żupanie frakowym.

Z innych prac omawiających szczegóły stroju, a osobliwie nakrycie głowy, na uwagę zasługuje J. Hanika: *Sudetendeutsche Volkstrachten I. Grundlagen der weiblichen Tracht. Kopftracht u. Artung*. Reichenberg 1937, praca, która użyta została tutaj dla celów porównawczych, oraz G. Barthel: *Die Hohe Strasse — Schlesische Jahrbücher für Deutsche Art u. Kunst im Ostraum*. B. I Wrocław 1939 (Tamże str. 231 — 252 E. Mayer-Heisig: *Formen u. Verbreitung der schlesischen Hauben*), skąd zaczerpnięto materiał do rozprzestrzenienia niektórych typów czepków dolno-śląskich oraz ich kroju. Badania własne autora niniejszej monografii rozszerzyły ten materiał w oparciu o zbiory znajdujące się w muzeach regionalnych na Dolnym Śląsku.

W celach porównawczych korzystano z sumiennej pracy Agnieszki Dobrowolskiej: „*Strój ludowy na Łużycach*“ (Biblioteka Studium Słowiańskiego U. J.) Kraków 1948, w której historyczne zjawiska stroju łużyckiego zestawia autorka z analogicznymi przemianami w strojach środkowej Europy.

Ryc. 46. Guziki u kamizelek dolno-śląskich. Po bokach guziki mosiężne z ornamentem maszynowo wytłaczanym, w środku guz bakfonowy, pryzmatycznie profilowany, zdobiony drobnymi zygzakami ręcznie, przy pomocy radełka.

СОДЕРЖАНИЕ

Одним из прекраснейших нарядов на Возвращенных Землях, является наряд Нижней Силезии. Из давних времен известны нам иконографические источники этих нарядов, относящиеся к XIV веку (миниатюры от 1353 г.). На основании миниатюр от 1451 г. предполагаем, что в средневековом наряде Нижней Силезии находятся первоисточники шляхетского наряда Польши.

В XVI веке появились в этом наряде, характерные для ренессанса, женские «катанки», которые пресуществовали почти до конца XIX века. Типичный наряд Нижней Силезии закончил свое развитие около 1880 г. хотя в XX веке отмечается его развитие под влиянием движения региональной самобытности.

Этот наряд охватил во второй половине XIX в. предгорную часть Нижней Силезии на широкой местности, тянущейся вдоль Большого Горного хребта Судетов. Под влиянием течения космополитизма, возникшего в результате капитализма, этот наряд начал вырождаться, как составные части народной культуры.

В мужском наряде стоит обратить внимание на синюю шапку средневекового типа, которой пользовались еще в 1870 г., приближенной к аналогичным шапкам во всей Польше. Имеет она сверху квадратную форму, а внизу обшита черным собачьим мехом.

Интересной частью наряда является голубой короткий камзол с рукавами, имеющий сзади две характерные складки — одежда употребляемая на большой территории Средней Европы.

Следует еще обратить внимание на длинный плащ, называемый по-польски «жупан». Из женских нарядов эффектной частью одежды были чепцы. Нижняя Силезия названа краем чепцов.

Большая разновидность их выражается в украшениях и качествах материала, используемых для декорации и кройки.

Прилагаемая здесь таблица кройки подает формы чепцов: 1. Шаровидные, 2. Двух-частичные 3. Трех-частичные, 4. Четырех-частичные.

В нарядах будничных, праздничных и зимних, в основном отмечены те части одежды, которые являются традиционными в течении многих веков и имеют артистическую ценность.

Кроме чепцов следует отметить богато вышитый батистовый платок, один конец которого набрасывался на плечи, а два других перекрещивались на груди и вкладывались под фартук.

Фартук также был делом искусства, вышивки свидетельствовали о большом художестве народных рукодельниц.

Фартук надевался на юбку, которая сзади имела складки, внизу была обрамлена широкой зеленой лентой.

Во время холодов в Нижней Силезии носили кафтаны, рукава которых сверху имели буфы, внизу были узкие, воротники широкие, покрывающие плечи. В данном наряде виден характер нарядов, известных с времен ренессанса, а одновременно много черт, которые сродняют с нарядом польских земель.

СПИСОК ИЛЛЮСТРАЦИЙ

1. Наряпы в Силезии XIV' века по миниатюре 1353 г.
 2. Крестьяне Нижней Силезии в XV' веке по миниатюре Вроцлавского Кодекса 1451 г.
 3. Наряд польского крестьянина в Нижней Силезии по миниатюре 1451 г.
 4. Крестьянский наряд Нижней Силезии в XVI' веке по гравюре на дереве 1571 г.
 5. Амүры. Картина из жизни Нижней Силезии, начало XIX столетия (на стекле).
 6. «Катанки» Нижней Силезии (по Готтенротту), которые носили в XVI, XVII, XVIII и XIX веках.
 7. Кройка отдельных частей мужского наряда Нижней Силезии.
 8. Житель Нижней Силезии в праздничном жупане, по акварели Фильке.
 9. Народные наряды местечка Едлина, около Валбжиха (по литографии Крочмера с 1864—1870 г.г.)
 10. Наряд Нижней Силезии XIX века.
 11. Металлическая застежка у ботинок.
 12. Крой ботинок.
 13. Нижне-силезский камзол.
 14. Национальная шапка с углами (конфедератка) в Нижней Силезии.
 15. Зимний наряд в Шклярской Порембе.
 16. Женские наряды в Карпниках р-на Еленей-Горы (по литографии Крочмера).
 17. Горский женский будничный наряд в Шклярской Порембе.
 18. Женский наряд местечка Едлина около Валбжиха, половина XIX в.
 19. Тип женщины Нижней Силезии из Шклярской Порембы.
 20. Женские наряды местечка Едлина около Валбжиха (по литографии Крочмера).
 21. Крой «катанки».
 22. Чепец двух-частичный, с тюлевой оборкой, которые носили в горах, над рекой Бубр Вольного Горного хребта Судетов и местности Клодзка.
 23. Женский наряд в Карпниках р-на Еленей-Горы (по Фильке).
 24. Крой платка.
 25. Формы кроя чепцов Нижней Силезии.
 26. Чепцы Нижней Силезии (по Готтенротту).
 27. Чепцы местечка Едлина с 1790—1870 г.г.
 28. Чепец двух-частичный окрестности Глогова.
 29. Чепец двух-частичный.
 30. Чепец двух-частичный окрестности Болькова.
 31. Чепец шаровидный.
 32. Чепец трех-частичный в Шклярской Порембе.
 33. Вышивка на передней части чепца местечка Явора.
 34. Вышивка на концах лент чепца местечка Явора.
 35. Мотив вышитый биссером на чепце из Шклярской Порембы (Елена-Гора).
 36. Мотив вышитый биссером на чепце из Шклярской Порембы (р-н Елена-Гора).
 37. Вышивка и обрубка белого платка из Шклярской Порембы.
 38. Вышивка и обрубка белого платка из Болькова.
 39. Угольник бати-стового фартука из Шклярской Порембы.
 40. Вышивка на концах белого платка из Болькова.
 41. Угольник белого платка из Шклярской Порембы.
 42. Вышивка по краям фартука из Шклярской Порембы.
 43. Вышивка внизу фартука будничного наряда из Шклярской Порембы.
 44. » » » » » » » »
 45. » » » » » » » »
 46. Пуговицы камзолов в Нижней Силезии.
 47. Карта распределения наряда Нижней Силезии.
- Таблица I. Наряд Нижней Силезии из Шклярской Порембы. Ю. Кароляк.
Таблица II. Наряд Нижней Силезии из Едлина. Ю. Кароляк.

СПИСОК СОДЕРЖАНИЯ

1. Состояние в настоящее время — 2. Исторический очерк 5 — Наряд Нижней Силезии XIV' века 5 — Наряд Нижней Силезии XV' века 6 — Наряд Нижней Силезии XVI' века 7 — Наряд Нижней Силезии XVII' века 7 — Наряд Нижней Силезии XVIII' века 8 — 3. Распределение 10 — Причины исчезновения 11 — 4. Общий список мужского наряда 11 — 5. Подробный список женского наряда 12 — 6. Общий список женского наряда 15 — 7. Подробный список женского наряда 16 — Крой чепцов 21 — Сортировка чепцов по характерным чертам украшения 23 — Украшение наряда 24 — 8. Характеристика источников 27 — Список иллюстраций.

SUMMARY

One of the most beautiful costumes of the Regained Territories, Western Poland, is that of Lower Silesia. The earliest known iconographic sources relating to it go back as far as the fourteenth century (miniatures of 1353). From the miniatures of 1451 we can discover that certain elements of the garment worn by the ancient Polish nobility can be traced in the costumes of Lower Silesia. In the sixteenth century women's jackets, which were characteristic of the Renaissance period, appeared in the Lower Silesian costumes and survived nearly to the end of the nineteenth century. The typical local costume ceased to be worn about 1880 in Lower Silesia, though it became partially restored in the twentieth century in connection with the prevailing currents of regional revival.

The area over which this costume was worn in the second half of the nineteenth century comprised the highlands of Lower Silesia extending over a broad strip of the country along the Giant Mountains (Riesengebirge). With the spread of cosmopolitan currents, generated by capitalism, this costume began to disappear as a part of national life.

In the study of the male costume special attention should be directed to the navy blue cap of distinctly medieval design which was still in use in 1870 and which is closely related to a corresponding cap found in the rest of Poland. It is square at the top and has trimmings made of black dog's fur at the bottom. Another interesting item of dress is a short navy blue jacket with characteristic two pleats at the back — a type of garment which can be traced over wide areas of Central Europe. Also a long coat, called in Polish *zupan*, must be mentioned in this connection. As far as women's costume is concerned, the most spectacular part of the whole attire was the headdress — the celebrated bonnet.

Lower Silesia has been called the land of bonnets. Their variety is expressed equally in their ornamental features, the type of material used and in their interesting cut. The tables showing their cut, which are given above, point to various types of Lower Silesian bonnets, i. e. 1) the round bonnet, 2) the two piece bonnet, 3) the three piece bonnet, and 4) the four piece bonnet. The types of bonnets, grouped according to their ornamental features, have been described separately, while in the survey of the articles of everyday, festive, and winter clothing special attention has been given to those parts of dress which have several centuries' old traditions behind them and which possess special artistic merits. Here belongs — apart from specially fine bonnets — the triangular lawn kerchief richly embroidered, one end of which hung behind, the two remaining ones being crossed over the breast and put under the straps of the apron. The apron itself was also a little work of art, and the embroidery which it contained testifies to the high artistic taste of Silesian womanfolk. The apron contrasted by its light colour with the vermillion skirt, which was pleated at the back and trimmed all the way round with a broad dark green ribbon at the

bottom. In colder seasons short jackets were worn with puffed sleeves gathered at the wrist (bishop sleeves) and with broad shawl-like collars covering the shoulders. In this costume the elements of the Renaissance garment can be traced as well as various traits which testify to its close affinity with the type of dress worn over the neighbouring Polish territories.

LIST OF PLATES

1. Silesian costume in XIV century according to a miniature of 1353.
2. Lower Silesian peasants in XV century according to a miniature in the Wrocław Code (1451).
3. The costume of a Polish peasant in Lower Silesia according to a miniature of 1451.
4. The costume of Lower Silesian peasantry in XVI century according to a woodcut of 1571.
5. Courting. Lower Silesian glass painting, the beginning of XIX century.
6. Lower Silesian „katanka“ (jacket) (according to Hottenroth) worn in XVI, XVII, XVIII and XIX century.
7. Cuts of individual parts of the male costume in Lower Silesia.
8. A Lower Silesian in a festive tunic „żupan“ (according to a watercolour by Tilke).
9. Peasant costume in Jedlina near Wałbrzych (according to a lithograph by A. Kretschmer of 1864 — 1870).
10. Lower Silesian costume in XIX century.
11. A metal shoe clasp.
12. The cut of shoes.
13. Lower Silesian waistcoat.
14. Lower Silesian four-cornered cap.
15. Winter garment in Szklarska Poręba.
16. Woman's costume in Karpniki, the district of Jelenia Góra (according to a lithograph by A. Kretschmer).
17. Everyday dress of a womanhighlander from Szklarska Poręba.
18. Woman's costume from Jedlina near Wałbrzych in the middle of XIX century.
19. A Lower Silesian woman from Szklarska Poręba.
20. Woman's costume in Jedlina, near Wałbrzych (according to Kretschmer's lithograph).
21. The cut of a „katanka“.
22. The two-piece bonnet with an enormous tulle ruching worn on the river Bóbr in the Giant Mountains and in the region of Kłodzko.
23. Woman's costume from Karpniki, the district of Jelenia Góra (according to Tilke).
24. The cut of a kerchief.
25. Types of cut of Lower Silesian bonnets.
26. Lower Silesian bonnets (according to Hottenroth).
27. The bonnets from Jedlina of the period 1790 — 1870.
28. The two-piece bonnet from the region of Głogów.
29. The two-piece bonnet.
30. The two-piece bonnet from the region of Bolkowo.
31. A round bonnet.
32. The three-piece bonnet from Szkalrska Poręba.
33. The embroidery on the front part of a bonnet from Jawor.
34. The embroidery at the end of a bonnet ribbon from Jawor.
35. Motif embroidered with sequins on the bonnet from Szklarska Poręba, the district of Jelenia Góra.
36. Motif embroidered with sequins on the bonnet from Szklarska Poręba, the district of Jelenia Góra.
37. The embroidery on the hem of a white kerchief from Szklarska Poręba.
38. The embroidery on the hem of a white kerchief from Bolkowo.
39. The corner-part of a batiste (lawn) over-skirt from Szklarska Poręba.
40. The embroidery in the corner of a white kerchief from Bolkowo.
41. The corner of a white kerchief from Szklarska Poręba.
42. The embroidery on the edge of an over-skirt from Szklarska Poręba.
43. The embroidery at the bottom of an over-skirt worn as an everyday garment in Szklarska Poręba.

44. The embroidery at the bottom of an over-skirt worn as an everyday garment in Szklarska Poręba.
 45. The embroidery at the bottom of an over-skirt worn as an everyday garment in Szklarska Poręba.
 46. Buttons worn with Lower Silesian waistcoats.
 47. Map of the territorial distribution of Lower Silesian costumes.
- Plate I. A Lower Silesian costume from Szklarska Poręba. By G. Karolak.
 Plate II. A Lower Silesian costume from Jedlina. By G. Karolak.

CONTENTS

1. Present state 5 — 2. Historical development 5 — Lower Silesian costume in XIV century 5 — Lower Silesian costume in XV century 6 — Lower Silesian costume in XVI century 6 — Lower Silesian costume in XVII century 7 — Lower Silesian costume in XVIII century 8 — 3. Area 10 — The causes of disappearance 11 — 4. General description of man's costume 12 — 5. Detailed description of man's costume 12 — 6. General description of woman's costume 15 — 7. Detailed description of woman's costume 16 — Cut of bonnets 21 — Bonnets according to ornamental design 23 — Costume ornamentation 24 — 8. Sources 27 — List of plates.

SPIS ILUSTRACJI

1. Stroje śląskie w w. XIV wedle miniatury z r. 1353 (Kodeks Ostrowski)
 2. Chłopi dolno-śląscy w w. XV wedle miniatury w Kodeksie Wrocławskim z r. 1451.
 3. Strój chłopca polskiego na Dolnym Śląsku wedle miniatury z r. 1451.
 4. Strój chłopów dolno-śląskich w w. XVI wg drzeworytu z r. 1571.
 5. Amory. Obrazek dolno-śląski na szkle z pocz. w. XIX.
 6. Katanki dolno-śląskie (według Hottenrotha) noszone w w. XVI, XVII, XVIII i XIX.
 7. Kroje poszczególnych części męskiego stroju dolno-śląskiego.
 8. Dolno-ślązak w świątecznym żupanie frakowym (według akwareli Tilkego).
 9. Stroje ludowe w Jedlinie koło Wałbrzycha (wg litografii A. Kretschmera)
 10. Strój dolno-śląski z w. XIX
 11. Zapinka metalowa u butów.
 12. Krój butów.
 13. Kamizelka dolno-śląska
 14. Dolno-śląska czapka rogatywka
 15. Strój zimowy ze Szklarskiej Poręby
 16. Stroje kobiece w Karpnikach pow. Jelenia Góra (wedle lit. A. Kretschmera).
 17. Strój codzienny góralki ze Szklarskiej Poręby (Wedle rzeźby na świeczniku)
 18. Stroje kobiet z Jedliny koło Wałbrzycha w poł. w. XIX (wg A. Kretschmera)
 19. Dolno-ślazaczka ze Szklarskiej Poręby
 20. Stroje kobiece w Jedlinie koło Wałbrzycha (według lit. A. Kretschmera).
 21. Krój katanki (tył, przód, pasek, kołnierz i rękaw)
 22. Czepek dwudzielny z ogromną krezą tiulową, noszony nad rzeką Bóbr, w Górach Olbrzymich i w ziemi Kłodzkiej (wedle obrazu olejnego P. Nitscha z r. 1911)
 23. Strój kobiecy w Karpnikach w pow. Jelenia Góra (według Tilkego).
 24. Krój chustki.
 25. Typy krojów czepków dolno-śląskich
 26. Czepki dolno-śląskie (według Hottenrotha)
 27. Czepki z Jedliny z lat 1790 — 1870.
 28. Czepek dwudzielny z okolic Głogowa.
 29. Czepek dwudzielny z pogranicza izersko-karkonoskiego
 30. Czepek dwudzielny z okolic Bolkowa.
 31. Czepek kulisty z Jedliny koło Wałbrzycha
 32. Czepek trójdzielny ze Szklarskiej Poręby.
 33. Haft na czole czepka z Jawora.
 34. Haft na końcu wstęgi czepcowej z Jawora.
 35. Motyw wyszyty pajątkami na czepku ze Szklarskiej Poręby (pow. Jelenia Góra).
 36. Motyw wyszyty pajątkami na czepku ze Szklarskiej Poręby (pow. Jelenia Góra).
 37. Haft u rąbka chustki białej z Bolkowa.
 39. Narożnik zapaski batystowej ze Szklarskiej Poręby.
 40. Haft na rogu białej chustki z Bolkowa.
 41. Narożnik chustki białej ze Szklarskiej Poręby.
 42. Haft na brzegu zapaski ze Szklarskiej Poręby.
 43. Haft u dołu zapaski do stroju codziennego w Szklarskiej Porębie.
 44. Haft u dołu zapaski do stroju codziennego w Szklarskiej Porębie.
 45. Haft u dołu zapaski do stroju codziennego w Szklarskiej Porębie.
 46. Guziki u kamizelek dolno-śląskich
 47. Mapa zasięgu stroju dolno-śląskiego
- Tablica I. Strój dolno-śląski ze Szklarskiej Poręby. Mal. Jerzy Karolak.
- Tablica II. Strój dolno-śląski z Jedliny. Mal. Jerzy Karolak.

SPIS TREŚCI

1. Stan obecny 5 — 2. Zarys historyczny 5 — Strój dolno-śląski w w. XIV 5 — Strój dolno-śląski w w. XV 6 — Strój dolno-śląski w w. XVI 6 — Strój dolno-śląski w w. XVII 7 — Strój dolno-śląski w w. XVIII 8 — 3. Zasięg 10 — Przyczyny zanikania 11 — 4. Opis ogólny stroju męskiego 12 — 5. Opis szczegółowy stroju męskiego 12 — 6. Opis ogólny stroju kobiecego 15 — 7. Opis szczegółowy stroju kobiecego 16 — Krój czepków 21 — Podział czepków wedle ich cech zdobniczych 23 — Zdobnictwo stroju 24 — 8. Charakterystyka źródeł 27 — Содержание. — Список иллюстраций. — Список содержания. — Summary — List of plates — Contents — Spis ilustracji. — Spis treści.

